

Neakivaizdinis VILNIUS

Miestas kaip kūnas
Šokame Justiniškėse

Einam skaičiuoti
miesto apgamėlių?

Vilniečių *samaningumas*
Miško maudynės Verkiuose

Nr. 23

• **Planetariumas –
Vilniaus universiteto
STEAM centras**
(p. 5)

• **Žvaigždžių
salė**
(p. 8)

• **Zoologijos sodo
vieta Antakalnyje**
(p. 15)

• **Rudens
gatvė**
(p. 12)

• **Grybų
vakarėlis**
(p. 18)

• **Justiniškės**
(p. 20)

• **Šypsenų alėja**
(p. 22)

• **Šeškinė**
(p. 26)

• **Neries senvagės
slėnis**
(p. 29)

• **Šilo tiltas**
(p. 33)

• **Aukštieji ir
Žemieji Paneriai**
(p. 35)

Jeigu miestas būtų gyvas, kas būtų jo akys, kur eitų jo kojos, ką kalbėtų jo balsas? Pagal kokį kompasą juda mūsų kūnai mieste, kaip jame atrandame save?

Tyrinėjame MIESTĄ KAIP KŪNĄ – tokia šio numerio tema!

Mus stebi Miesto akys – planetariumas, kurio kupolas primena akies obuolį. „Turbūt pusė Vilniaus porų pirmą kartą pasibučiavo Žvaigždžių salėje“, – prisimena vilniečiai. O mes šiame pastate randame ir besikuriančias laboratorijas.

Rudens gatvė Miesto kraujagyslių tinkle pulsuoja muzika ir miško ramybe. Grybų ekspertė Aurelija Plukė lankosi grybų vakarėly ir stebi, ką veikia šios darbščiosios Miesto kepenys.

Kasdienės trajektorijos rajonuose gali įkvėpti šokti! Vilniaus miesto šokio teatras „Low Air“ juda po Justiniškes, jaučia jas kaip Miesto oda ir meną atneša prie laiptinių. Tuo metu Miesto ausys, aplinkosaugos inžinierė Viktorija Svetikė, matuoja, ar vilkas staugia

garsiau už Geležinio Vilko gatvę. Ir net jeigu jūsų navigacija veikia, pažadinti Miesto hiopakampą gali būti iššūkis – ergoterapeutė Rūta Oršauskaitė būtent tai ir daro.

Rudens įkvėpti keliaukite į pramoninius, bet žalius Panerius – pasyvaus rūkoriaus Miesto plaučius – su ten gyvenančiu poetu, vertėju Simonu Bernotu. Arba kaip sveikos Miesto laštelės judėkite į Verkius su miško maudynių gide Ieva Pukeliene.

Vėl į miestą – link Miesto pilvų, senųjų sodų. Apie juos pasakoja istorikė Anželika Laužikienė, mes kepame obuolių *biškoktus* ir ieškome panašių skonių kavinėse. O tiesiog po kojomis, ant grindinio, dairomės atminimo ženklų tarsi kokių slaptų Miesto apgamėlių ant jo kūno.

Ir net jeigu perskaitę žurnalą vis dar nežinosite, kas išties vyksta Miesto galvoje (dalį minčių rasite Vilniaus muziejaus parodoje) pažvelkite į Miesto veidą komikse ir galbūt jį atpažinsite?

VIETA

Miesto akys atsimerkia

Gabija Stašinskaitė
Irmanto Gelūno nuotraukos

„Mes esame Miesto akys, nes stebime ir tyrinėjame. Net ir planetariumo kupolas primena akies obuolį“, – sako vilniečiams puikiai pažįstamo pastato, kuris tampa Vilniaus STEAM centru, darbuotojai. Turbūt nesuklysiu teigdama, jog ir ne viena Vilniaus pora meilingais žvilgsniais mainėsi būtent Žvaigždžių salėje. Kaip miesto kūne veikė šis objektas ir kaip veiks ateityje?

LN

Rudenį laboratorijų lentynas užpildys aparatai, pastate prasidės naujos veiklos, na, o romantiškosios salės ateitis po kelerių metų – į ryškus dangaus kūnų projekcijas krypstančios lankytojų akys.

Vilniaus planetariumo pradžia visai ne Konstitucijos prospekte, kur jį matome dabar, o maždaug už trijų kilometrų – Jono Basanavičiaus gatvėje. 1962 metais, kai visas pasaulis sirgo „kosmine karštligė“, netoli dabartinio

◀ Planetariumo kupolas panašus į miestą tyrinėjantį akies obuolį.

Ruduo, 2024

Planetariumas, tapęs Vilniaus STEAM centru, skatina tyrinėti ir žvaigždes, ir kasdienę miesto aplinką.

MO muziejaus duris atvėrė planetariumas. Po įstaigai sėkmingų kelių dešimtmečių nuspręsta, jog reikia atnaujinti pasenusią įrangą – įsigytas itin modernus ir brangus ZEISS žvaigždžių projektorius. Visgi džiaugsmo pirkiniu buvo maža, kadangi išaiškėjo... Įrangos projekcija per didelė esamam kupolui! Viską apskaičiavus, nuspręsta verčiau statyti visiškai naują planetariumą, nei renovuoti jau stovėjusį. Ir taip mes nusikeliame į Konstitucijos prospektą.

„O ar žinai, kas yra pirmasis planetariumas?“ – mūsų pokalbiui jau pasibaigus, prie manęs vėl pribėgusi klausia buvusio planetariumo edukatorė, o dabar – STEAM centro komunikacijos specialistė, metodininkė Gretė Vaičiaitė. „Tai galbūt tas, kuris stovėjo

J. Basanavičiaus gatvėje?“ – labai pro šoną šaunu aš. Ir astronomija besidominti biologė degančiomis akimis man pradeda pasakoti apie pirmųjų žmonių piešinius Prancūzijoje, Lasko urvuose. Pastarieji mokslininkams, tyrinėjusiems juos su prožektoriais, atrodė itin keisti – žmonės su keturiomis kojomis, gyvūnai su trimis galūnėmis... Kol vieną dieną į kupolo efektą kuriančius urvus tyrėjai atvyko nešini plazdančia ugnies liepsna ir pastebėjo, jog šios virpėjimas sukelia judančių piešinių iliuziją. „Planetariumas yra tai, ką archetipiškai žmogus turi savy“, – G. Vaičiaitė nustebina netikėta įžvalga.

Kaip kad žiba merginos akys, pasakojant man apie pirmąjį planetariumą, taip ir anksčiau Konstitucijos prospekte veikusiame plane-

tariume degė čia dirbusių žmonių akys. „Kai čia pradėjau dirbti, dauguma komandos narių buvo vyresni už mane, tačiau jų guvumas ir smalsumas, užsidegimas populiarinti mokslą mane pritrenkė. Vėliau supratau, kad tai – akademinės bendruomenės savybė“, – pasakoja Gretė.

Tuo metu planetariumo kolektyvo susirinkimai sproginėdavo nuo idėjų bei diskusijų apie mokslinius straipsnius. Dabar mergi-

na juokais save prilygina fosilijai, nes yra viena iš nedaugelio buvusio planetariumo darbuotojų, dirbančių ir čia besikuriančiame Vilniaus universiteto Metodiniame STEAM ugdymo centre.

„Turiu pripažinti, labai džiaugiausi, kad jau buvau pasirašiusi darbo sutartį, kai buvo parodytas mano darbo kabinetas planetariume“, – iš pastato būklės prieš penkerius metus juokiasi Gretė. Nors mergina ir neslepia, kad

Pro langus praeiviai matys, kas vyksta laboratorijose. Gal kaip tik ruošiamasi mielių lenktynėms?

pastatas buvo jau gerokai pavargęs ir nusidėvėjęs, svarbiausia visai ne tai. Mokslo entuziastė mini apsilankymus Danijos ir Stokholmo planetariumuose: „Įranga blizga, graži, nauja, bet kai esi daugiau nusimanantis, pastebi, kad tikslumo mažai. Mūsų aparatas Vilniuje, kad ir koks senas ir gendantis buvo, mokslinės prasmės savy turėjo daugiau.“

Įdomų objektą tuo metu buvo galima rasti ant tarnybinio koridoriaus sienos. Čia kabėjo didelio formato nuotrauka su tuometine planetariumo direktore, būriu žmonių bei pačiame nuotraukos viduryje stovinčiomis... išimtomis durimis! „Kažkada apsilankęs svečias iš užsienio, pasirodo, kolekcionavo duris, tad vienos planetariumo durys buvo jam padovanotos ir visi nusprendė su jomis įsiamžinti paskutinį kartą“, – apie kuriozinę fotografiją pasakoja Gretė. Pašnekovė neslepia, kad planetariumas išties buvo magiška vieta, o tarnybiniu koridoriumi į jį atsivesdavo ir draugų: „Kartais čia likdavome ir ilgiau ar užsukdavome nedarbo metu, net nakvodavom. Planetariumas tikrai nebuvo ta vieta, iš kurios skubėdavom pabėgti namo.“

Dabar planetariumo akys jau kuris laikas užmerktos, o tiek savo, tiek kitų žvilgsnį atverti laukia nauja erdvė – STEAM (angl. *Science, Technology, Engineering, Arts, Maths*) ugdymo centras. Penkių raidžių akronimas atrodo ne ką mažiau mistiškai nei žvaigždžių tyrinėjimai. Kas gi už jo slepiasi?

Centro veiklos ištis stebina: „Mielų lenktynės“, kurių metu supažindinama su kvėpavimo procesu bei išbandoma, kokiam substratui esant mielės kvėpuoja greičiausiai; „Kaip išgirsti žvaigždes?“ – „Python“ programavimo kalbos kūrimas, leidžiantis analizuoti žvaigždžių sklaidžiamus garso bangų dažnius;

„Dirbtinis inkstas“ – supažindina su inkstų veikimu ir suteikia galimybę susikurti inksto modelį. „STEAM veiklas kiekvienas gali matyti savaip. Man patinka galvoti per tokią prizmę – mokslas neatskiriamas nuo kasdieninio gyvenimo, o skirtingos disciplinos – viena nuo kitos“, – sako Gretė.

Nuo pernai rudens veikiančio Vilniaus universiteto Metodinio STEAM ugdymo centro vadovas Paulius Lukas Tamošiūnas su kolegomis siekia miesto moksleiviams suteikti galimybę atrasti mokslą ir technologijas bei patirti tyrinėjimo magiją. Nors centras dar tik atveria laboratorijas, daugiau nei 30 asmenų komanda jau aktyviai veikia – patirties semiasi lankydami kituose centruose Lietuvoje, vyksta į moksleivių olimpiadas bei testuoja sukurtas ugdymo metodikas.

8 skirtingos laboratorijos, apimančios nuo chemijos ir biologijos iki robotikos disciplinų, bei naujai sukurta Žvaigždžių salė.

Atsinaujinęs pastatas Vilniuje savo duris atveria jau šį rudenį, o už jų lauks 8 skirtingos laboratorijos, apimančios nuo chemijos ir biologijos iki robotikos disciplinų, bei atnaujinta Žvaigždžių salė, kurioje vėl galės prisiglausti vilniečių poros (visgi salės atidarymo dar reikės luktelti). „Didžioji dalis mūsų veiklų bus skirta mokinių formaliam ugdymui, tai leis dalį jaunimo mokymosi procesų perkelti iš mokyklų į profesionalias ir kokybiškas edu-

kacines laboratorijas. Sostinė jau turi puikią iniciatyvą „Vilnius yra mokykla“, tad mes išties gerai ją papildysime“, – įvertina P. L. Tamošiūnas, manantis, kad pastatas šalia aktyvių gatvių, verslo ir prekybos centrų bus patogus ir įkvėps jaunimą.

Atnaujinama įstaiga žvilgsnį kreipia į mokymosi mokyklose praturtinimą. Bendradarbiavimas su mokytojais, įsitikinęs Paulius, čia itin svarbus: „Mokytojai mūsų veiklas „įsidės“ į ugdymosi procesą ir gaus visą paketą, ką galima ir reikėtų su mokiniais padaryti prieš

„Planetariumas yra tai, ką archetipiškai žmogus turi savy.“

Nors tokiame centre daugiausia tikėtumeisi darbo su gyvybės ir
tiksliaisiais mokslais, jo komanda skatina kūrybišką mąstymą.

atvykstant į centrą, o vėliau – duomenis, kuriuos mokiniai surinko ir išanalizavo centre. Ši informacija padės įgyti mokymosi patirties mokykloje ar kitose erdvėse ir toliau.“ Visgi Paulius prideda, jog, be pagrindinės misijos, susijusios su moksleivių ugdymu, centras sieks būti atviras visiems bei kvies miestiečius į diskusijas ar kultūrinius renginius.

STEAM ugdymas neretai daugiausia siejamas su gyvybės bei tiksliaisiais mokslais, bet aš provokuoju Gretę klausdama, kaip centras ketina atstovauti A raidei, siejamai su menais (angl. Art). „Manau, kad A raidė STEAM sąvokoje atstovauja ne tiek menams, bet kūrybiškumui bendrąja prasme, o mokslo srityje jis nepamainomas. Savo tiriamosiomis ir praktinėmis veiklomis skatinsiu mąstyti *out of the box* bei neįprastai žvelgti į situacijas ir galbūt kūrybiškai mes galėsime, pavyzdžiui, panaudoti $\pi \cdot r^2$ formulę skaičiuodami, kurią picą geriau pirkti restorane – vieną didelę ar dvi mažas“, – argumentuoja Gretė.

**Išėjęs nebegalėsi
atmatyti pasaulio.
Kitaip tariant –
atsivers akys.**

11

„Planetariumas buvo vieta pažiūrėti toliau, plačiau ir aukščiau. STEAM centras tęsia šią misiją, skirtumas tik tas, kad kviesime pažiūrėti ne tik toliau, plačiau bei aukščiau, bet ir arčiau – net ir ten, kas yra mumyse ar ką galbūt galima pamatyti tik mikroskopiniu lygmeniu“, – sako Paulius.

„Noriu tikėti, kad centras bus tokia erdvė, į kurią atėjus tau *susikalibruos* varžteliai, o išėjęs nebegalėsi *atmatyti* pasaulio. Kitaip tariant – atsivers akys“, – prideda Gretė.

Kur?

Konstitucijos pr. 12A

Miškais – į muzika skambančią Rudens gatvę

Virginija Sližauskaitė

Medilės Šiaulytės iliustracijos

12

Rudens gatvę Miesto Kraujagyslių tinkle lengva pasiekti einant Mildos gatvę, o pastarąją – jei iš visuomet judrios Antakalnio gatvės šmurkštelėsi į ramesnę, Leono Sapiegos. Vos keli nežymūs posūkiai, ir, už nugaros palikęs energingai pulsuojantį miestą, esi apgaubiamas sodrios ramumos.

Rudens gatvėje žingsnis sulėtėja, skubėti nėra kur. Kaip ir aplinkinėse, taip ir šioje gatvėje akys nenuobodžiauja – gaudo tai gyvenimo jau mačiusius medinukus, tai šalia iškilusius naujus namus, kurių istorija tik įsibėgėja. Nuo medinių tvorų, juosiančių jaukius kiemelius, nuo vaisiais aplipusių obelių žvilgsnis pakyla aukštyn. Į aukštą miško sieną, saugiai apglobusią Rudens gatvės namus. Dar daugiau spalvų ir sluoksnių gatvę įgyja pasikalbėjus su čia gyvenusiais.

Nepamirštamas kvapas po lietaus

Televizijos laidų režisierė Raimonda Katiliūtė Rudens gatvėje gyveno kiek daugiau nei tris dešimtmečius – iki pat persikraustymo į Ispaniją. Devintojo dešimtmečio pabaigoje jos tėvai į Antakalnį atsikėlė iš tuometinės P. Cvirkos, dabar – Pamėnkalnio gatvės.

„Tais laikais iškilūs menininkai už nuopelnus gaudavo butus, mano a. a. tėtis Raimondas Katilius buvo vienas jų. Taip atsidūrėme Rudens gatvėje, kuri mano vaikystėje buvo visiškai kitokia – žvyras, dulkės, po lietaus sruvančios upės, gaivus pavasario kvapas sumišęs su nelabai gaiviu kanalizacijos tvaiku“, – prisimena R. Katiliūtė.

Daugiabučiuose, gatvės pradžioje, telkėsi daug žinomų menininkų ir visuomenės veikėjų. ►

Kaip ir kiekvienoje, taip ir Rudens gatvėje – saviti vietos inkliuzai.

Prisiminimai iš vaikystės – ryškūs, it filmas nukelia į Rudens gatvę prieš keletą dešimtmečių. Anot prodiuserės, ši gatvė jai – tai kažkur netoli lakstančios vištos, nubrodinti keliai, vogti agrastai, vėliau pardavinėjami už kapeikas gatvėje, ir miškas, kuris – daugiau nei miškas.

„Aplink – vien miškai, tad palijus kvapas gatvėje būdavo nepamirštas. Čia daug kalnelių, tad mūsų kaimynė Vida Vencienė, olimpinė čempionė ir mano mylima draugė, žiemomis balnodavo slides, o gimus dukrai – sportuodavo pasikinkiusi vaikišką vežimėlį“, – gyvus vaizdus piešia Raimonda.

Policininkai ant arklių ir Saulės kapinių varnos

Margų prisiminimų iš Rudens gatvės sukaupė ir grafikos dizainerė Miglė Vasiliauskaitė. Jos isto-

rija šioje Antakalnio vietovėje siekia senelius – Ministrų taryboje referentu statybos klausimais dirbusiam seneliui čia taip pat skirtas butas.

Viskas, anot dizainerės, sukosi aplink šią gatvę – po mokyklos kasdien eita pas senelius, vėliau su tėvais čia ir apsigyventa. Iš Rudens gatvės keliai vedavo į Užupio gimnaziją, vėliau – Dailės akademiją.

M. Vasiliauskaitė dalijasi atminties vaizdiniais: „Vaikystėje per pietus vis neužmigdavau. Kambario langas – į gatvę, mašinų – vos viena kita, tylu ir ramu. Gulėdama žiūrėdavau į Saulės kapinių kalno medžius ir kaip į jų viršūnes sutūpdavo atskridusių varnų būrys. O kartais iš tolumos pasigirdavo pasagų kaukšėjimas – Rudens gatvę atjodavo policininkai – prajodavo tiesiai po langais. Vaikystėje tai buvo dažnas reiškinys, o dabar to nepamatysi.“

Miglės prisiminimuose – klajonės Rudens gatvę bei aplink: „Vaikystėje vis norėdavosi visur lipti, tyrinėti. Senelių daugiabutis – apsuptas kalnų, tad žiemą buvo aibė vietų čiuožinėti su rogutėmis. Vasarą, jei likdavau mieste, o kaimynų vaikai – išvykę, tuos kalniukus tyrinėdavau viena. Manydavau, kad užsilipusi ir paėjėjusi toliau atrasiu kitą pasaulį. Panašiai ir nutikdavo, vis rasdavau dar nematytytų namų.“

Antakalnyje – Vilniaus zoologijos sodas

Dar kitokį gyvenimo etapą Rudens gatvėje praleido komunikacijos specialistas Arnas Šarkūnas – čia jis gyveno studijuodamas. Draugės žinutė apie atsilaisvinusią vietą keturių kambarių bute ir – sėkmė. „Negalėjau patikėti. Kiekvienam kambariui – po atskirą balkoną, vaizdai – į miškus arba Saulės kapines, vasarą pasislepiančias medžių tankmėje. Šie namai buvo jaunatviški, pilni linksmybių ir visko, ką gyvenimas siūlė geriau-

sio. Gal todėl einant Rudens gatvę dabar daug ilgesio kyla“, – pasakoja Arnas.

Jis papasakoja, ką pačiam teko išgirsti iš Rudens gatvės kaimynų: „Regis, kad šis, pačioje Rudens gatvės pradžioje esantis daugiabutis, Nepriklausomybės atgavimo priešaušryje statytas nusi-pelniusiems partijos ar visuomenės žmonėms. Niekio keisto, kad ši vieta buvo geidžiama – netoli miesto centras, šalia – miškų masyvai. Tai aukštyn kylanti, tai žemyn besileidžianti Rudens gatvė – kaip visas miestas, pilna kontrastų. O jei įsivaizduotume, kokia Rudens gatvė būtų, jei čia pat veiktų planuotas zoologijos sodas...“

Išties visai čia pat – miške ties Mildos ir Jūratės gatvių sankirta – turėjo įsikurti Vilniaus zoologijos sodas. Informacijos paieškos nuveda prie Vilniaus tyrinėtojo, rašytojo Dariaus Pocevičiaus

Kokia Rudens gatvė būtų, jei čia pat veiktų planuotas zoologijos sodas...

knygos „100 istorinių Vilniaus relikvų“. Joje pasakojama apie 1921 metais įkurtas Vilniaus mokomąsias gamtininkų dirbtuves, kurių teritorijoje pastatyti šiltnamiai, užveistas botanikos sodas, įkurtas nedidelis žvėrinčius.

Pasak Vilniaus tyrinėtojo, prie sodo plėtros dirbo Vilniaus zoologijos sodo bičiulių draugija – 1936 metais Vilniaus magistratas skyrė 5 ha žemės Antakalnyje, Mildos (tuomet *Polowa*) ir Jūratės (tuomet *Sióstr Miłosierdzia*) gatvių sandūroje, kur nutarta perkelti zoologijos sodą.

Medinę maisto prekių parduotuvę ant kalno pakeitė jaukus gėlių kioskas.

Visgi, kaip pasakojama knygoje, zoologijos sodo likimas nebuvo sklandus: „1937–1939 metais čia buvo atliekami statybos darbai: kasami baseinai, išlieti pastatų pamatai. Deja, 1939 metų rudenį dėl prasidėjusio Antrojo pasaulinio karo mokomosios gamtininkų dirbtuvės buvo uždarytos, o visi perkėlimo darbai nutraukti.“

Paskutinės naujienos apie Antakalnyje kurtą zoologijos sodą aptinkamos 1940 metais „Vilniaus balso“ laikraštyje – rašoma apie tebevykstantį sodo perkėlimą, vėliau – apie apverktiną jo būklę, blogomis sąlygomis laikomus gyvūnus, kurių likimas prasidėjus karui nebuvo sėkmingas.

Gamta kaip kurorte

Iš XX amžiaus vidurio grįžkime į netolimą praeitį, kai Rudens gatvė vis rečiau laksto vištos ir vis dažniau pravažiuoja automobiliai, medinių namus keičia mūriniai. Maisto prekių parduotuvę gatvės gale, prie kurios durų, kaip prisimena vilnietė Genovaitė Dudėnienė, rikiuodavosi pieno ir kefyro butelių dėžės, keičia kioskelis-gėlių parduotuvė, o šalia esantis Rudens skersgatvis pervadinamas į Žiogų gatvę. Juk vienu metu turėti dvi vienodai pavadintas lygiagrečias gatves – tikrai painiava!

Lieka Rudens gatvė, kuri R. Katiliūtei – gražiausia Vilniaus vieta, tikroji miesto širdis: „Čia ramybė, tylą, gaivą. Nėra stiklinių daugiaaukščių, biurų, pypsinčių automobilių ir barų, užsidarančių, kai paskutinis klientas pasako „dar po vieną“, bet jam jau niekas nebepera. Jausmas čia, lyg gyventum kaime, nors esi vos keliolika minučių nuo sostinės centro. Gamta užburia.“

Kad čia užburianti gamta, patvirtina ir fortepijono mokytoja, „Stagecoach“ mokyklos vadovė Dovilė Staniulionienė. Ji čia negyvena, bet atkeliauja vesti privačių fortepijono pamokų.

„Čia labai gražu, pagalvoju keliaudama pas mokinius – žaluma, seno ir naujo laiko sandūra, matoma vietos gyventojų namuose, ryški gamtos kaita. Šiuo metu su šeima įsikūrėme Antakalnyje, džiaugiamės šia prabanga – grįžęs iš centro išlipi iš troleibuso ir per kelias minutes jausmas it kurorte, kur grynas oras, kvapas, erdvė“, – sako D. Staniulionienė.

Tad ir privačios pamokos Dovilę įkvėpia. „Su mokiniais grojame namuose, kur didžiulis langas atsiveria į mišką, tai sukuria kūrybinę atmosferą. Tiesa, kartais šypsnį sukelia per kiemą prabėgantis vietinis katinas. Po pamokų ir pati jaučiuosi rami, įkvėpta“, – pasakoja muzikė.

Paklausta, kokį kūrinių rekomenduotų pasiklausyti vaikstant kvartalo gatvėmis, netrunka atsakyti – Mikalojaus Konstantino Čiurlionio „Miške“.

Miško ramybe, čia gyvendamas, mėgaudavosi ir A. Šarkūnas: „Kur bežengsi, atsiduri miške. Išvaikščiotas jis, išbėgiotas ir iššniukštinėtas.“

Grieždavome smuiku ir svajodavome – būtent čia, Rudens gatvėje.

Sustoti pakeliui į namus

Nuo miškų, kaip ir muzikos, Rudens gatvėje nepabėgsi. O smuiko virtuozo Raimundo Katiliaus muzika čia iki šiol prisimenama. Legendinio muzikanto dukra Raimonda pasakoja: „Su tėčiu, mano geriausiu draugu, grieždavome smuiku ir svajodavome – būtent čia, Rudens gatvėje. Kuri visa skambėdavo, kai jis grodavo. Tėtis iš pažiūros atrodė gan griežtas, tad kaimynai nedrįsdavo sakyti: „Maestro, gal tylos...“

„Gatvė turėjo žmogų,
kuris visada mintyse
sustos prie Mildos ir
Rudens gatvių kampo,
pakeliui į namus.“

Maestro pamokas studentams neretai skirdavo namuose – skambesys prasidėdavo anksti ryte ir baigdavo prieš vidurnaktį.

„Apie kaimynų ramybę negalime kalbėti. Bute tvyrojo cigarečių dūmų debesis, nes langą vakarop tekdavo priverti – neskambės juk koncertas visoje gatvėje. Pamenu, kaip paskutiniaus gyvenimo metais tėtis sunkiai vaikščiojo – dėl širdies, jam vis trūkdavo jėgų, oro. Jis sustodavo ant Mildos ir Rudens gatvių kampo, nešinas smuiku ir maišu, kur būdavo kilogramas „Kregždutės“ saldainių ir dar kažkas, kas mažiau svarbu. Saldainiai buvo prioritetas. Grįžęs namo,

pusvalandį atsipūsdavo ir vėl kildavo – groti ar mokyti kitų“, – pasakoja Raimonda.

Ar kaimynai mėgavosi pro langus besiveržiančia muzika? Anot Raimondos, veikiau ne, nei taip: „Klaidinga manyti, kad tai, ką girdime filharmonijoje, skamba ruošiantis koncertams. Taktas po takto, nata po natos, vėl tas pats per tą patį. Bet tai – meno ir žmogaus, gyvenančio dėl meno, kaina. Turėjome auksinius kaimynus su platinine kantrybe. O Rudens gatvė turėjo žmogų, kuris visada mintyse sustos prie Mildos ir Rudens gatvių kampo, pakeliui į namus.“

Darbščiujų grybų vakarėlis

Aurelija Plūkė

18

Eidama miestu, ypač jei šalia yra koks parkelis, žalias plotelis ar medžių oazė, visada dairausi GRYBŲ! Nuo tada, kai mano domėjimosi objektyve sufokusuotas dar neatrastas grybų pasaulis, daug laiko praleidau skaitydama knygas, mokydamasi, tyrinėdama. Tad nenuostabu, kad mano akys jau ištreniruotos fiksuoti grybus net ir urbanistinėse džiunglėse. Grybai čia it miesto tvarkos ir švaros prižiūrėtojai, pavadinčiau juos MIESTO KEPENIMIS.

Grybai tarsi nematomas vidaus organas, kantriai perdirbantis organines medžiagas į daleles, kurios tampa maistu ir namais kitiems organizmams. Kaip ir šie nuotraukoje susispietę į būrį grybukai, tarsi pasiruošę vakarėliui. Tai išsėtiniai mėšlagrybukai. Ir nors jie atrodo kaip tikri linksmybių mėgėjai, iš tikrųjų yra labai darbštūs. Jų galima aptikti miesto parkelyje, ant medžio kelmo. Jie vieni iš grybų skaidytojų, jų tikslas – į atskiras medžiagas išskaidyti kelmą, ant kurio auga. Ir tai jie uoliai daro – kaip kokie chemikai miksuoja visokias chemines medžiagas, kurios išardo net sudėtingiausius augalų audinius, tokius kaip mediena.

Tad jei keliaudami įprastu maršrutu leisite akims pasiganyti aplinkui, tikrai aptiksite vieną kitą grybą. Na, bent jau ant medžių kamienų, tvorų ar sienų prigludusias kerpes it kokias skirtingų atspalvių dėmeles. Kerpė – įdomus organizmas, tiksliau, dviejų ar daugiau organizmų namų ūkis, kuriame sugyvena grybas, dumblis ir dar kartais bakterijos. Atskirai gyvendami grybas ir dumblis tikriausiai sostinės gatvių nepasiektų, o štai kartu susimetę jie puikiai jaučiasi net ir atvirame kosmose.

Na, o mieste kerpės tarnauja kaip bioindikatorius, rodantis oro kokybę, – kuo oras labiau užterštas azoto ir sieros junginiais, tuo jų įvairovė mažesnė. Kerpės tarsi dar vienas miesto sluoksnis – iš pirmo žvilgsnio nematomas, bet visur esantis ir dengiantis daugelį paviršių.

Net jei nebūsime nusiteikę su miesto grybais pažindintis, jie neišvengiamai patys pas jus užsuks į svečius. Gal ne vakarėliui nusiteikę mėšlagrybukai, bet įvairiausi pelėšiai, kurių sporos nevaržo-

mos lakioja po visą miestą, užsuka ir apsigyvena butuose. Reikia gerokai pasistengti, kad su šiais grybais nesusipažintumėt – vos tik sporos nusileis ant ilgiau palikto maisto (net ant saugiai laikomo šaldytuve), jis pasidabins įvairiaspalviais pūkuotais pelėšiais.

Taigi belieka susitaikyti, kad grybai – neatsiejama miesto kūno dalis. Vieni darbščiai perdirba visa, kas jau nebegyva, kiti stebi miesto oro kokybę, tretį kartais imasi tvarkyti mūsų namuose.

Grybų vakarėlis trunka vos 2–3 dienas, paskui gyvenimą švenčiantys grybukai iš baltutėlių tampa pilki ir jų gyvavimas baigiasi.

(Susi)šokti Justiniškėse

Rugilė Audenienė

Vidos Jonušytės nuotraukos

20

Susitinkame prie Justiniškių turgaus. Ne apsipirkti – du žmonės, Justiniškes jaučiantys kaip savo Miesto Oda, čia atvažiuoja šokti. Turguje, Šypsenų alėjoje, daugiabučių apgobtose žaidimų aikštelėse. Vilniaus miesto šokio teatro „Low Air“ bendrąjūrėja, choreografė Airida Gudaitė ir šokius prie šviesoforų su teatro scena derinantis vertėjas Dmi-trijus Andrušanecas tyrinėja miestą kaip kūną ir iš centro juda į mikrorajonus.

Leidžiamės į ekskursiją po Justiniškes. Vos išlipus iš troleibuso, susminga smalsūs gėlių ir kitų gėrybių pardavėjų, praeivių žvilgsniai. Nors įprastai „Low Air“ šokėjai šiuolaikinio šokio judesius demonstruoja salėse ir centrinėse gatvėse, pasirodo profesionaliuose spektakliuose, būtent Justiniškėse šokėjų judesys kuria aktyvesnį socialinį dialogą. Jei centre visi skuba, čia jie spėja ir orus, ir Vencijos bienalę su vietiniais aptarti.

„Adrianos“ skulptūros – drąsios, ryškios Justiniškių gyventojos – autorius Vidas Simanavičius, pamatęs, kaip prie jos šoka „Low Air“, džiaugėsi tokiu judesių dialogu. ▶

Jūs tarsi miesto kojos! Štai ir dabar vedžiojate po Justiniškes, pasakojate, kaip čia šokote.

Airida: Justiniškėse pusę metų gyvenau su vyro šeima, gilinausi į festivalių, kūniško patyrimo, socialumo sąvokas ruošdamasi mokslinei konferencijai apie urbanistinio šokio šventes ir miesto bendruomenes. Įdomu ne su trumpalaikiais projektais įsiveržti į mikrorajono bendruomenę ir panaudoti ją savo tyrimams, bet patyrinėti, kaip mus veikia rajonas, kuriame organiška choreografija vyksta kasdien atsikartojančiu ėjimu į parduotuvę, darbą. Įkvėpta turgaus, choreografė Vaiva Paukštė sukūrė garsinę ir judesio kompoziciją narcizų, balandžių motyvais. O pagrindinis veiksmas vyko Šypsėnų alėjoje.

Dmitrijus: Buvo apie 150 dalyvių ir gal šimtas žiūrovų!

Airida: Alėja – lyg besitęsianti kelionė, vyksmą joje praeiviai galėjo kaip kokią ekskursiją stebėti arba, išėję iš šio šešiolikos aukštų daugiabučio, tapti kompozicijos dalimi. Jeigu rajono gyventojas nenukeliauja į meno galeriją, tai menas ateina prie jo laiptinės.

Žmonės šoko kartu ar bandė pabėgti?

Airida: Mes neleidome muzikos, netrikdėme gyventojų ramybės – muziką kūrėme per judesius, iškvėpimus, įkvėpimus, tekstus, inspiruotus rajono aktualijų. Norėjome organiškai sukurti aplinkybes, kad žiūrovas smalsiai

Airida ir Dmitrijus mieste randa įkvėpimą – jo erdvėse, detalėse, praeivių judėjime.

norėtų pabandyti kontaktines judesines praktikas drauge. Tai pavyko.

Krepšinio aikštelėje skandavome „Čia mano kiemas“ – prisiminėme vaikystės epizodus, kai rajonas būdavo santykių aiškinimosi erdvė. Su vyresnių šokėjų grupe kūrėme kompoziciją su prijuostėmis, kaip kasdienybę ir buitį referuojančiais kostiumais, ir labai natūraliai prisijungė iš turgelio einanti moteris su prijuoste.

Alėjoje įsidrąsino šokti ir vyresnio amžiaus praeiviai.

Kuriate savo kūnais rajono kodus?

Airida: Patogios situacijos verčia užstrigti vienoje erdvėje, o nepatogumai kuria naujas trajektorijas. Ir kai ateiname šokti čia, iš naujo atrandame savo miestą, nustembame: o, koks gražus, žalias Justiniškių rajonas, dažniau atvažiuokim! Pradedantiems šokėjams buvo daug naujų iššūkių – slysti, čiuožti, praslinkti suoliuku, apkabinti medį.

Dmitrijus: Rajono grindinys nepatogus šokio judesiui, bet prakaituojį ir kūrybiškai bandai atrasti būdų, kaip iš to nepatogumo išeiti į *vau* patogumą.

Airida: Vido Simanavičiaus skulptūra „Adriana“ erdvėje tarp daugiabučių buvo didelė inspiracija, ir mes su jaunuolių grupe atkartojome Adrianos judesį. Žiūrėdami į balkonus, interpretavome garsinius prisiminimus – pavyzdžiui, aš prisimenu, kaip iš jų mamos šaukdavo „Valgyt!“ arba mes joms – „Mama, išmesk raktus!“

Kai šokome, vyručiai ant kalniuko žaidė šachmatais, vaikai lakstė dviračiais. Pilnas rajonas gyvenimo! Didžiulė vertybė, kad menas gali užduoti pirminį impulsą dialogui. Tarkime, šokėjos, paauglės merginos iš Justiniškių, iš pradžių nerimavo: „Nesinorėtų, kad ateitų mūsų draugai, jie galbūt juoksis...“ Ir ką, atėjo tie draugai, ir buvo gražu stebėti, kaip jie bendravo, o kai vyko *džėmas*, šoko kartu.

Alėjoje įsidrąsino šokti ir vyresnio amžiaus praeiviai. Tarptautiniuose seminaruose auditorija nuo trisdešimties, o mums skambina jaunesni: „Man 22 metai, ar dar ne per vėlu pradėti šokti?“

Dmitrijau, pastebėjote, kad šokio kontekstuose įvairaus amžiaus, sudėjimo kūnai yra suskaičiuojama mažuma. Kaip įsidrąsinote šokti tarptautiniame spektaklyje „Lustopia“, pasakojančiame apie kūno ribas, gėdas, galias, malonumus?

Dmitrijus: Prieš dvejus metus parašiau žinutę „Low Air“: „Sveiki, man 31, esu storas ir nelaimingas, ar galiu pas jus šokti?“ Supratau, kad man reikia priežasties išeiti iš darbo 18 valandą, išjudėti stresą ir nerimą. Organiškai įsiliejau į šokėjų bendruomenę. Lietuvoje tikrai trūksta erdvių ir drąsos išeiti šokti... Vėliau, kai šokau neoficialioje aplinkoje, „Low Air“ įkūrėjai Airida Gudaitė ir Laurynas Žakevičius pamatė, kaip laisvai jaučiuosi, ir pakvietė šokti spektaklyje. Pasiėmiau dvi savaites atostogų darbe, ir pradėjome nuo ryto iki vakaro repetuoti...

Airida, jūs tyrinėjate miestą, senuosius kiemo žaidimus „Gumytė“, „Šviesoforas“. O Dmitrijus gali šokti ir prie šviesoforų...

Dmitrijus: Man nėra nepatogių vietų šokti, nes inspiruoja laisvumas mieste. Taip, būna –

nuobodu, ir aš praskaidrinsiu sau dieną pašokdamas prie šviesoforo. Arba pamatau kokį keistą judesį ir bandau kopijuoti – maniskas susiję su smulkiomis detalėmis, kurias matau mieste.

Man nėra nepatogių vietų šokti, nes inspiruoja laisvumas mieste.

Airida: Šiame kieme hiphopo leksiką integravome į žaidimą „Šviesoforas“ – vienas nususukęs sustingęs laukia, kol kiti artinasi hiphopo judesiais. Šokėjams buvo labai įdomu, žiūrintiems – labai atpažįstama.

Kokia Vilniaus kūno dalis galėtų būti Justiniškės?

Airida: Oi, koks geras klausimas! Man Justiniškės yra oda, kurioje daug jautrių, malonių pažinti erdvelių – kaip odą kartais lieti jautriai, arba gali suspausti ir užčiuopti impulsus.

Dmitrijus: Pirmoji mintis buvo apie plaukus, regeneruojantis, atsinaujinantis mikrorajonas.

Pasakojate apie savo trajektorijas Vilniuje. Dmitrijau, sakote, kad vilniečiai daug keliauja po rajonus, nes išeina iš tėvų lizdo ir ieško savojo.

Dmitrijus: Dvidešimt metų pragyvenau Šeškinėj, Justiniškės irgi buvo savaip brangios, nes rajonus skiria tik miškelis. Darželis kieme, kiemas didelis, draugų milijonas... O tada gyvenimas vedė per Žvėryną, Karoliniškes, Šnipiškės, Antakalnį – visur kažką esu atradęs,

palikęs. Keista, kad Antakalnio anksčiau nemėgau, maniau, kad ten gyvena snobiški žmonės. Bet čia atsikrausčius nuostata pasikeitė. Šiandien ryte sėdžiu ant suoliuko, laukiu draugės važiuoti prie ežero, prieina kaimynas, pasikalbame. Kaskart, atvažiavęs į kitą mikrorajoną, paburbu: „Čia bus tikrai blogai.“ O Vilnius man vis: „Kurgi tau!“ Tik nebe norėčiau gyventi Šeškinėj, šiuos prisiminimus išaugau.

Airida: Į Vilnių atvykau iš Rokiškio, ten irgi gyvenau mikrorajone. O Vilniuje pradžioje įsikūriau Baltupiuose, paskui su vyru atskraustėme į Justiniškes – čia mokykla, kur jis breiką šoko, vėliau gyvenome Antakalnyje, tada Markučiuose nusipirkome loftą – ir buvo nuostabu, taip gyva ir žalia. Paskui rajonas tapo patogesnis, bet nebe toks autentiškas, ir mes apsigyvenome Verkiuose prie Neries. Mano įsivietinimą lemia žalia erdvė.

Kaip šokis keičia jus – ką netikėto atrandate savyje?

Airida: Kai keliauju per judėtojų bendruomenes – šokiu susikalbu. Patyriau ir paaugliškos nedrąsos, ir traumų, netekčių, šeimoje buvo suicidinių momentų, kuriuos stipriai išgyventi padėjo šokis – suniveliavo viską, padėjo išsivalyti. Tik per šokį pati save supratau ir iki šiol tapatybę stipriai sieju su kūniška pagavia patirtimi, kuri keičia ir mintis, ir judėjimo kryptis, ir miestus.

Dmitrijus: Mano gyvenimas per metus drastiškai pasikeitė, ir dabar jame turbūt daugiau šokio nei miego. Šokis mane visiškai išlaisvina, tai yra dar viena kalba, kurią moku. Man labai patinka šokiu flirtuoti, patinka *nepatoginti* kitus. Šokau profesionaliame spektaklyje Vokietijoje. Jame naudojome nepatogių kūno dalių nuotraukas. Po spektaklio priėjo stam-

Šokdami Justiniškėse Airida ir Dmitrijus nenaudoja muzikos – įsiklauso į rajono garsus, patys juos kuria kūnais, tekstais.

besnio sudėjimo vyrukas, parodė į vieną iš nuotraukų ir sako: „Šitoj nuotraukoj esu aš – tik tiek išdrįsau. Ačiū, kad man atstovauji.“ Dėl tokių niuansų *faina*, verta šokti.

Tas žiūrovas Vokietijoje mane padrąsino būti savimi. Ruošdamiesi spektakliui „Lustopia“ – jame šoka ir profesionalūs šokėjai, ir mėgėjai kaip aš – save tyrinėjome. Choreografai Airida, Laurynas ir Silke Z. iš Vokietijos paprašė užpildyti anketas. Vienas iš punktų buvo įvardinti nemėgstamiausią savo kūno vietą, galvoju, kaip išdrįsti? Pakviečiau kolegę, sakau: „Aš atsigulu prie autobusų stotelės, pakeliu *maikutę*, tu fotografuoji.“

Paskui reikėjo eiti į gatvę ir klausinėti žmonių apie mėgstamas ir nemėgstamas kūno vietas... Man patinka, kad spektaklio kūrėjų vizija paremta mūsų asmeniniais kasdieniais judesiais, gyvenimais. Spektaklis pasakoja apie skirtingų kartų kūnus, jų galias, ribas, patirtis. Šeši kūnai, šešios istorijos. Nejaukumai šokant teikia gyvenimišką nepatogumą, bet per jį išbrendi į malonumą.

Airida: Ir susikalbėjimą, jungtį tarp skirtingų kartų, kūnų, kultūrų. Kadangi per šokį tyrinėjau ir miesto erdves, tai noriu pažiūrėti, kaip skirtinguose rajonuose veikia spektaklis, pavyzdžiui, Šnipiškėse. O kaip būtų kokioje Antakalnio laiptinėje?..

Vilniaus triukšme girdžiu ir save

Viktorija Svetikė

26

Kartą, kai vedžiojau šunį po Šeškinės šlaitų geomorfologinį draustinį, teko paėjėti šaligatviu greta Geležinio Vilko gatvės. Transporto triukšmas buvo toks intensyvus, jog vienintelė mintis, kurią girdėjau savo galvoje, – kunigaikštis Gediminas tikriausiai nesusapnavo staugiančio vilko. Jis nusikėlė laiku į XXI amžių ir išgirdo šios gatvės triukšmą.

Kadangi mano darbas susijęs su triukšmu, būti tiksliais Miesto AUSIMIS man yra beveik kasdienybė. Dėl šios priežasties telefone turiu garso lygio matavimo programėlę, todėl iškart galėjau išaiškinti tiesą, kuris vilkas pažadino Gediminą.

Deja, teko nusivilti savo „Gedimino, keliautojo laiku“ teorija, nes išmatavus triukšmą paaiškėjo, kad Geležinio Vilko gatvė staugia tyliau (iki 80 dB) nei pilkasis vilkas miške (iki 115 dB).

Tokie pasvarstymai apie miesto garsus tapo dažnesni man pradėjus dirbti aplinkosaugos inžiniere. Žinoma, kai prieš vienuolika metų atvykau į Vilnių studijuoti, net nenučiuokiau, kad mano darbas bus triukšmo modeliavi-

Šnipiškėse miesto garsai kuo įvairiausi: lapų šlamėjimas, durų pypsėjimas, gyvūnų balsai. Vidos Jonušytės nuotr.

mas, tačiau jau tada buvo užuomazgų, kad klausysiu miesto. Dabar vis pakikenu iš vieno pirmųjų savo prisiminimų apie sostinę, kuris, kas ir kelia šypseną, yra garsinis. Vilniuje, kaip tikriausiai dauguma būsimų miestiečių, gyvenau viename iš Saulėtekio bendrabučių. Pirmąjį vakarą triviečiame kambaryje atkreipiau dėmesį į nesibaigiantį bildėjimą už lango, kurį kėlė po vasaros atostogų grįžtančių studentų velkamų lagaminų ratukai, kliūda-

mi už kreivų pėsčiųjų tako plytelių. Šviežiai studentei simboliškas, gyvenimišką kelionę ir naujus įspūdžius (o gal būsimą profesiją?) pranašaujantis garsas, kurį dabar tenka išgirsti tik Vilniaus oro uoste ir Stoties rajone.

Dažniausiai triukšmo modeliotojo darbą draugams ar šeimos nariams apibūdiniu kaip šansą prisiliesti prie ateities. Man tenka kompiuterinėmis programomis nubraižyti

Miesto melodijos fonas. V. Svetikė ant Šnipiškių namo stogo. Asmeninio albumo nuotr.

pastatus, gatves, teritorijas, kurios tuo metu dar tik planuojamos. Viena pirmųjų kompiuterio ekrane pamatau, kur bus pastatyta nauja koncertų salė, parduotuvė ar daugiabučių gyvenamųjų namų kvartalas. Aš anksčiau už kitus miesto gyventojus sužinau, kaip naujas objektas atrodys, ir vertinu, kokią įtaką jis darys arčiausiai gyvenantiems vilniečiams. Bene labiausiai džiuginanti mano darbo dalis yra stebėti prasidedančias statybas, augantį pastatų, besikeičiančią infrastruktūrą. Apsilankymas mano modeliuotame objekte nuoširdžiai kelia džiaugsmą, visai kaip susitikus seną draugą, grįžusį iš užsienio, kurį ilgą laiką mačiau tik ekrane.

Žinoma, kaip ir kiekvienas darbas, triukšmo modeliavimas yra ne tik privilegija numatyti ateitį, bet ir pareiga vertinti, ar šaltinio triukšmo išraiška decibelais neviršija nusta-

Man gatvės – tarsi miesto balso stygos.

tytų normų. Dar viena mano darbo dalis yra pranešti projektuotojams, kada jau privalu apsaugoti aplinkinių gyventojų ausis nuo nemalonių, įtampą ir susierzinimą keliančių garsų: automobilių gausmo, kondicionierių zirzimo, ventiliatorių ūžesio. Pradėjusi dirbti aplinkosaugos inžiniere sužinojau, kad daugiabutis namas, kuriame gyvenau prieš porą metų, patenka į viršnorminę triukšmo zoną. Tokios zonos dažniausiai būna prie judriusių miesto gatvių. Tada pasidarė aiškiau, kodėl gyvendama tame bute jaučiau tokį didžiulį nuovargį. Visada norisi patarti ir draugams, perkantiems būstą, įdėmiai apžiūrėti būsimų namų vietą, pasidomėti, kokie objektai yra planuojami šalia, ir, svarbiausia, įsiklausyti, kokie garsai dominuoja aplinkoje.

Juk Vilniaus gyventojai ir yra jo ausys! Klaus, tenka pripažinti, labiausiai varginantis miestiečių jautimas, nes gyvendami mieste neišvengiamai jį girdime ir esame veikiami pastovaus foninio triukšmo, kurį daugeliu atvejų sukelia transportas. Dažnai miesto gatvės yra lyginamos su žmogaus arterijomis: jomis juda automobiliai, tarsi kraujo kūneliai pernešdami gyventojus. Man gatvės – tarsi miesto balso stygos, kurios stipriai ir nuolat pertempiamos krikiant natą „pro šoną“. Nuo tos nelabai malonios gatvės dainos norisi dengtis ausinėmis, slėptis už pastatų sienų ir langų.

Ne tik automobiliai, bet ir minios gaudesys man panašiai ausis išūžia. Keliskart išsinuo-
mojau valtį Balso ežere. Nutolusi nuo kranto priprantu girdėti tik ritmingus irklų tekštelėjimus ir valtės skrodžiamą vandenį. Tačiau grįžtant link paplūdimio po truputį intensyvěja garsai: besimaudančiųjų taškymasis ir šūksniai, bendravimo užsesys, keiksmas ir gerokai per garsiai grojanti muzika. Išlipusi visada lieku sumišusi – kurie iš patirtų garsų yra tikrasis ežero balsas?

Sušukus vienoj mano mėgstamiausių Vilniaus vietų – praėjime tarp Katedros ir Valdovų rūmų – galima suskaičiuoti, kiek kartų atsikartos balsas.

Vis dažniau aplanko suvokimas, kad aš nė vienu savo jautimu negyvenu vienalytėje aplinkoje, ir garsai nėra išimtis. Mano profesinė

klausymosi liga išmokė išgirsti ne tik triukšmą, bet ir kitus – man malonius, raminančius, šypseną ir prisiminimus keliančius – garsus, kurių Vilniuje apstu. Senvagės parko erškėtrožėse malonu klausytis svirpiančių žiogų, Pasažo skersgatvis prie filharmonijos gali apdovanoti tyliu klasikinės muzikos skambesiu, o sušukus vienoj mano mėgstamiausių Vilniaus vietų – praėjime tarp Katedros ir Valdovų rūmų – galima suskaičiuoti, kiek kartų atsikartos balsas.

Šiuo metu gyvenu Šnipiškėse, kur esu girdėjusi viską, ką pavadinčiau miesto melodijos fonu, pavyzdžiui: greitosios sirena, troleibuso įsibėgėjimo ūžimas, medžių lapų šlamėjimas. Tačiau šis rajonas mane yra nustebinęs tuščio kibiro bumbtelėjimu prie vandens kolonėlės, ir prisiekiu, netoli mano daugiabučio, nuo buvusio centrinio miesto pašto nutolus vos 2,5 kilometro, su dideliu užsidegimu maždaug vidurdienį kudakuoja vištos. Vidury miesto. Vištos.

Tai viena iš priežasčių, kodėl man Vilnius yra toks brangus ir savas, nes jis į savo glėbį priima ne tik šiuolaikiškų ofisų durų pypsėjimus, bet ir agrarinius garsus. Visai kaip ir aš, atvažiavusi iš Suvalkijos vienkio, atvėriau miesto gyvenimui širdį: penktadienio vakarą Savičiaus gatvėje prie alaus bokalo dalyvauju pokalbiuose apie nesibaigiančius projektus, ir „Ozas“ man reiškia parduotuvę, o ne kalvagūbrį. Bet šalia viso to aš vis dar džiaugiuosi išgirdusi ir atpažinusi gimtus namus primenančius Vilniaus garsus: kaimynų iš sodo parsivežtų ir vienas į kitą švelniai susidaužiančių obuolių kompoto stiklainių skimbtelėjimą ir dainą, kurią užtraukia tas tikriausiai vienintelis Šnipiškių gaidys. Vilnius talpina savyje visus gyvenimo triukšmus, ir kartais taip gera jame išgirsti savo garsą.

MIESTO VIRPESIAI

Ergoterapeutė Rūta miesto ženklus atpažįsta jautriau. Stabtelėjimas prie „Demolofto“.

Kaip kurti vidinį kūno žemėlapią mieste?

Ginta Gaivenytė
Rasos Grigaitytės nuotraukos

31

Mažame kambarėlyje telpa labai daug: mokykla, ligoninė, parduotuvė, gyvenamųjų namų kvartalas, parkas, gatvių vingiai. Čia, ergoterapeutės Rūtos Oršauskaitės kabinete, ant spalvoto miestą vaizduojančio kilimo vyksta rimtas darbas. Vaikai, kuriems sunku prisitaikyti prie aplinkos iššūkių, pamažu mokosi gyventi, pažadinti savo Miesto HIPOKAMPĄ – būtent ši smegenų dalis susijusi su „žemėlapiu“ mūsų galvose kūrime.

Ruduo, 2024

Gyvenant mieste tenka pasinaudoti žemėlapiu ir navigacija, o ši stringa – gal interneto ryšys per prastas, gal ieškomas pastatas neteisingai pažymėtas... Pasak R. Oršauskaitės, sensorinės zonos smegenyse taip pat kuria tam tikrus žemėlapius – tiek savo kūno, tiek išorės jutimo sistemų. Pagal iš aplinkos juntamus dirgiklius paskui duodamas atsakas. Tam, kad žmogus gebėtų judėti teisingai, būtina sinchronizacija. Kaip vidinė navigacija.

Ergoterapeutės kabinetą randu Naujamiesčio rajone, kur visai šalia grūdasi sovietmečio daugiabučiai, iš senų trobelių perstatyti individualūs namai ir stiebiasi naujutėlaičiai namų kvartalai. Ši eklektika skatina susimąstyti ne tik apie architektūros, bet ir apie žmonių mieste įvairovę.

Kai aplinka „transliuojama“ garsiau už mano paties kūno kalbą, sunku suprasti, kur ir kaip judėti.

Ergo graikų kalboje reiškia „darbą“. Daugelis ergoterapeutų padeda darbingo amžiaus žmonėms veikti prasmingai ir tiksliai. Rūtos pacientai kol kas dar per maži, kad dirbtų. Juos atveda tėveliai, susirūpinę dėl to, kad vaikas kitoks: nekalba, neskaito, nerašo ar trukdo mokytis kitiems. Dažnas turi autizmo spektro arba aktyvumo ir dėmesio (angl. ADHD) sutrikimų. Tai reiškia, kad jau dėl prigimties pasaulį ir miestą patiria kitaip.

Ergoterapeutė juokauja dirbanti detektyve – pirmiausia stengiasi atrasti, kas jos pacientus labiausiai išveda iš pusiausvyros. Tada – per

žaidimą išmokyti gyvenimui reikalingų įgūdžių. Kai kuriems išsivalyti dantis arba aprengti lėlę yra tikras iššūkis.

„Jei mūsų pokalbis vyktų lauke, kur važiuoja mašinos ir šnekasi kiti žmonės, mums reikėtų tarsi pritildyti visus foninius dirgiklius, kad išgirstume viena kitą. Dabar įsivaizduokite žmogų, kuris to padaryti negeba. Jis girdi viską vienu metu, – Rūta pateikia pavyzdį, padedantį geriau įsivaizduoti, kas vyksta sutrikus jutimams. – Ir regos, ir klausos, ir uoslės sistemos yra labai jautrios, o štai tos sistemos, kurios informuoja mus apie mūsų kūną, kaip tik ne tokios jautrios. Kai aplinka „transliuojama“ garsiau už mano paties kūno kalbą, sunku suprasti, kur ir kaip judėti. Netgi pasikeitęs šviesoforo signalas gali būti varginantis dirgiklis. O jei dar kas nors pradeda rėkti, kad atsitrenkiau, nes neįvertinau atstumo, kuris skyrė mane nuo to žmogaus...“

Kaip vidinius žemėlapius kitaip kuriantys patiria mums įprastą miesto aplinką? Kartais jų patirtys – gražesnės, nes kaskart naujai jie gali žavėtis debesimis, gėlėmis, medžių lapais. Kita vertus, vis naujas įspūdis gali labai varginti. „Automatizmas nėra blogai – taip veikia efektyvumą sukuriantis smegenų mechanizmas, – aiškina ergoterapeutė Rūta. – Daug kartų kartoiant tam tikrą veiksmą atsiranda stiprios neuroninės jungtys smegenyse. Tai yra kaip magistralė, kuria signalas taip greitai praeina, kad nereikia įdėti pastangų. Tau nereikia galvoti, kaip dėti kojas, kad neatsimuštum į palinkusią šaką, nes tą maršrutą žinai atmintinai. O jei vis matai naujai, negali laisvai jaustis.“

Gali atrodyti keista, kad vaikas nežino namų adreso, bet moka tiksliai nupasakoti, kaip atrodo prie jo namo augančio medžio lapai. Pasirodo, kai matoma tik viena detalė, jautri nervų

sistema mažiau perkraunama. Taip intuityviai žmogus saugosi nuo dirgiklių.

Kartais sensorine integracija besidominti Rūta mato pasaulį tarsi savo pacientų akimis. Tarkim, eidama per Šilo tiltą pavakarės prieblandoje, ji įsižiūri į ant tilto turėklų suregztus voratinklius, juose ropojančius vorus ir žibintų šviesoje skraidančias musytes. Gatvėse ji pastebi sugedusių žibintų mirksinčias šviesas ir pagalvoja, kad kai kuriems žmonėms tai gali būti stiprus trikdys.

Atsižvelgti į žmonių, kurių smegenys veikia kitaip, poreikius verta ir dėl visų gerovės. Ryškios prekybos centrų šviesos ir garsi muzika gali taip paveikti autistišką vaiką, kad šis kris ant grindų ir pradės klykti. Taip vaiko smegenys reaguos į dirgiklių perkrovą. Lygiai tas pats su garsia muzika – jautresnieji gyvo garso koncertų tiesiog negali pakelti. Ergoterapeutė džiaugiasi, jog atsiranda suprantančių tokių žmonių problemas. Štai „Skypark“ batutų centre vienas sekmadienis per mėnesį yra skirtas autistiškiems vaikams – tądien pritemdoma šviesa ir pritildoma muzika.

Augusti Antakalnyje, Rūta vaikystėje daug laiko praleido Neries pakrantėse. Matydama, kaip kyla vis daugiau naujų daugiabučių kvartalų, ji dažnai mąsto, kaip modernizavimas veikia žmonių kasdienybę.

„Ar pastebėjote, kad sutvarkytos erdvės dažnai yra kampuotos? Gamtoje daugiau apvalių, vandens ir vėjo nugairintų formų, augmenija kuria ne tik užuovėją, bet ir minkštumo įspūdį. O štai miesto zonose, ypač moderniose, daug kampų, – pastebi specialistė ir tvirtina, kad kampai gali kelti nesaugumo, įtampos jausmus. – Suprantu, kad galimybių susižeisti būdavo ir mūsų vaikystėje, kai karstydavo-

mės po medžius. Tačiau aš kalbu apie bendrą saugumo pojūtį.”

Ji visada siūlo vilniečių šeimoms, jei tik įmanoma, nors trumpam išvykti į gamtą. Nebūtina iškart savaitę gyventi palapinėje. Kai kuriems vaikams natūrali gamta kelia ir baimę – ten zyzia uodai, ten galima išsitepti. Rūta savo kabinete moko vaikus paliesti jiems neįprastą masę – virtas kruopas ar skutimosi putas. Tai padeda suvokti, kad išsitepus visada galima nusiplauti rankas.

Vaikų tėvai kartais nekantrauja: atvedė vaiką, nes jam sunku rašyti, o štai ergoterapeutė jį sodina ant minkšto kamuolio ir duoda minkyti ergoterapinę masę. „Neturint galimybės judėti nesiformuoja geras žemėlapis. O jeigu to žemėlapio nėra, labai sunku užsiimti ir akademine veikla, – tvirtina ergoterapeutė. – Aiškinu tėvams, kad pirmiausia reikia stiprinti rankų raumenų jėgą, o pieštuką imsime gerokai vėliau – gal po mėnesio.” Taip pat galima stumti sieną, gulėti ant didelio kamuolio ar juo glostyti visą kūną – nervų sistema nurimsta ir žmogus ima geriau jaustis.

„Jei nori išeiti iš komforto zonos, turi žinoti, ką reiškia būti ten, – ergoterapeutė pirmiausia stengiasi sukurti aplinką, kurioje mažieji vilniečiai pasijustų saugūs. – Tada stengiuosi pažinti asmenį, kad žinočiau, kur jo ribos. Jam turi būti ir ne per lengva, ir ne per sunku.”

Kai mažieji jau laisvai juda ant kilimo nupieštomis gatvėmis, metas jiems išeiti į tikrą miestą.

RAKURSAS

Panerių kvėpavimo ritmu

Simonas Bernotas

34

Rakursas

Paneriai – SOSTINĖS PLAUCHIAI.

Rajoną supa kalvynai, Panerių ir Baltosios Vokės miškai, juosia Neris.

Daug gamtos, žalumos... Visgi tai pasyvaus rūkoriaus plaučiai, nes kartais vakarais pasklinda sunkaus oro gūsių iš pramonės kvartalų ar vienkiemiuose šaltuoju metų sezonu šildomų pastatų kaminų. Panerius sudaro dvi dalys, kai kurių laikomos atskirais rajonais: Žemieji ir Aukštieji.

Žemieji Paneriai yra pietrytinėje

Vilniaus miesto dalyje, šalia Vilnius–Kaunas–Klaipėda kelio, kairiajame

Neries krante. Aukštieji Paneriai įsikūrę šiek tiek atokiau nuo likusio miesto, į pietvakarius nuo Žemųjų Panerių, prie Vilnius–Kaunas geležinkelio.

Žemuosiuose Paneriuose stovi daugiau daugiabučių, parduotuvių, valgyklų ir kitų įstaigų, Aukštuosiuose Paneriuose dominuoja privatūs namai.

Einant link Neries reikia kirsti bėgius, kuriais anksčiau vagonai judėdavo iš gamyklos į sandėlius. Mantauto Bernoto nuotr.

Nuo vaikystės, neskaitant kelių trumpų persikėlimų, gyvenu Žemumiesiuose Paneriuose, tad ši miesto dalis man pažįstama geriau nei bet kuri kita Vilniaus vietovė. Aukštieji Paneriai man taip pat gerai žinomi, tačiau ryšys ne toks glaudus.

Man pačiam įdomiausia rajono vieta – Vilniaus mėsos kombinatas. Parduotuvėje amžinatilį močiutė nupirkdavo *Puaro mėsytės*. Tai nebuvo kažkoks kanibalizmo aktas – tiesiog karštai rūkyta kiaulienos nugarinė, kurią smulkiai pasipjaustydavome ir skanaudavome su balta duona, neva kaip per populiarų serialą mėgdavo žymusis detektyvas. Tikras delikatesas. Aikštelėje prie jau uždaryto mėsos kombinato amžinatilį tėtis mokė žaisti badmintoną. Deja, taip ir neišmokau.

Atsivėrė Panerių pamiškė ir vidinis mėsos kombinato kiemas, kurio įspūdingiausias eksponatas – senas troleibusas su viduje įaugusiu žaliuojančiu berželiu.

Jau vėliau apleista gamykla turėjo potencialo tapti kūrybine erdve. Įsiminė Manto Maziliausko tapybos ir instaliacijų paroda „Šventykla“, kurioje puikiai išnaudota baugi pastato vidaus atmosfera. Menininkas iš pradžių nenoriai, bet visgi leido užlipti ant kombinato stogo, kuris saugumo sumetimais nebuvo prieinamas visiems parodos lankytojams. Atsivėrė Panerių pamiškė ir vidinis mėsos kombinato kiemas,

kurio įspūdingiausias eksponatas – senas troleibusas su viduje įaugusiu žaliuojančiu berželiu. Gamta įveikė urbanistiką. Studijų metais sykį paryčiais spontaniškai atsidūriau mėsos kombinate vykstančiam reivo vakarėlyje. Spalvingose erdvėse blaškėsi pailsę jaunuoliai. Šįkart ant stogo jau nieks neleido. Dabar renovuotas mėsos kombinatas tapo gyvenamąja vieta ir pasikeitė nebeatpažįstamai.

Susisiekimas tarp Žemųjų ir Aukštųjų Panerių gana keblus, nes rajono dalis skiria geležinkelis ir miškas. Panerių tunelis (tiksliau – nutekamasis vamzdis per geležinkelį, nes tikrasis Panerių tunelis jau seniai užmūrytas ir tapęs didžiausia šikšnosparnių žiemojimo vieta Lietuvoje), jungiantis Žemuosius ir Aukštuosius Panerius, vaikystėje lengvai pralendamas, užtelėjus tapo per ankštas, o judėjimas juo – klaustrofobiška patirtis. Dabar pėsčiomis per kalvas ir mišką iš Panerių žemumų lengviausia pasiekti aukštumas. Kursuoja bent keletas autobusų, jungiančių šias dvi atokesnes Vilniaus dalis.

Vilniečio sąmonėje Paneriai dažniausiai siejasi su Antrojo pasaulinio karo metų masinių žudynių vieta. Panerių miškelyje sušaudyta daug žydų iš rytų Lietuvos getų ir kitų tautybių asmenų. Kelis kartus lankantis Panerių memorialę (*Valstybinio Vilniaus Gaono žydų muziejaus Panerių memorialas* – red. past.) nustebino tai, kad tuo metu būdavome vieninteliai lankytojai. Tačiau gal ir neturėtų kelti nuostabos, kad sielvartinga ir šurpi Vilniaus vieta daug turistų nepritraukia. Memorialo erdvė tvarkoma, prižiūrima, ant pušų kamienų įrengtos vaizdo kameros, o nuo paskutinio apsilankymo su tvarkytas romų aukų paminklas. Labiausiai įstriogo paminklas vieninteliui atpažintam kūnui. Paminklas gydytojui Hilariui Feigusui jau tarsi pats įgavęs anonimiškumą – ant akmeninės lentos iškaltos raidės nebeįskaitomos, antkapis

Netoli miško stovi Panerių geležinkelio stoties terminalas. Simono Bernoto nuotr.

apaugęs trauklapiais ir kitomis žolėmis, tik fotoportretas išlikęs ryškus.

Paneriai buvo itin tinkami pasivaikščiojimams pandemijos metu, nes visada galima išlaikyti saugų atstumą, lieka daug asmeninės erdvės. Šis rajonas yra didžiausias Vilniaus rajonas pagal plotą, tačiau vienas iš mažiausių pagal gyventojų skaičių. Per karantiną labiausiai išvaikščiota vieta – senasis kelias į Kauną, grįstas akmenimis ir atvedantis į koplyčią ir kapines. Per Vėlinės kapinėse palikdavome žvakutę prie nebelankomo, užmiršto kapo. Kartais tas kapines aplankau ir neįprastomis progomis, pavyzdžiui, Šv. Valentino dieną, bet dažniausiai ypatingos progos tam nereikia. Šalia kapinių stovi 2001 metais atidengtas paminklas sukilėliams, žuvusiems Panerių kautynėse, atminti.

Paneriai – tarp miesto ir kaimo.

Senajame kelyje sykį besišnekučiuojant su draugu prie pat mūsų prašoko elnias. Gamta visada šalia. Rudenį retsykiais pamiškėse galima rasti lepšių, kazlėkų, voveraičių, net nereikia brautis į miško glūdumas. Paneriai – tarp miesto ir kaimo. Dabar ši riba labiau slenkasi link miesto, tačiau vaikystėje Žemųjų Panerių pievoje šalia daugiabučių lakstė vištos, o rytais išbudindavo gaidžio giedojimas. Aukštuosiuose Paneriuose naminių paukščių ar net gyvulių augintojų galima sutikti ir šiandien. Vienas panerietis net augino arklių ir jį pasikinkęs į vežimą važinėdavo po apylinkes. Kas žino, gal ir tebelaiko. Paskutinį sykį jį mačiau prieš kelerius metus, vežantį malkas.

Karantino metu viena iš veiklų tapo traukinių stebėjimas. Panerių geležinkelio stotyje kartais išlipu grįždamas iš Kauno. Stotyje formuojami traukiniai, perkraunami vagonai. Šios industrinės vietos kelia svetimo, atšiauraus rajono įspūdį. Kai kurios erdvės uždarytos, apleistos, nebeatstatytos po gaisro. Vietų irimo procesas kuria postapokaliptinę nuotaiką. Gamyklos ir sandėliai sudaro nemenką Panerių dalį, tačiau jį kol kas man lieka nepažinti.

Pramonės kvartalai yra svarbi rajono dalis. Nemažai gyventojų juose dirba. Žinoma, dalis darbininkų atvažiuoja iš kitų rajonų. Autobusai ir troleibusai iš Panerių į miesto centrą kursuoja vėliau nei iš centro į Panerius.

Studijų metais teko ne kartą naktį iš centro grįžti pėsčiomis. Kartą teko nuo Pašilaičių iki Panerių nupėdinti.

Per Panerius driekiasi sudėtingiausia 100 kilometrų tako aplink Vilnių atkarpa (Burbiškės–Aukštieji Paneriai–Žemieji Paneriai). Sykį žiemą su broliu jau pavakarę bandėme ją pereiti, bet šiek tiek nuklydome ir teko tamsoje avariniu būdu čiuožti nuo apledėjusios kalvos. Broliui sekėsi kiek geriau. Laimei, išvengti traumų pavyko ir man. Reikės šią atkarpą bandyti įveikti šiltuoju sezonu.

Nuo 1964 metų Paneriuose pastate, savo fasadu šiek tiek priminusiam tvartą, veikė

Aukštųjų Panerių gyvenamasis namas netoli geležinkelio, pakeliui į Panerių memorialą. Simono Bernoto nuotr.

Senojo kelio Vilnius–Kaunas atkarpa. Mantauto Bernoto nuotr.

kino teatras. Vėliau buvo įsikūrusi parduotuvė, nuolat kaitaliojusi pavadinimus („Pigiau grybo“, „Leader Price“, „Cento“, „Ikiukas“, o galiausiai „Iki“), ir vaistinė, o vakarais veikė *načnykas*, kur pasitaikydavo santykių aiškinimosi brutalioju būdu. „Tvartas“ nugriautas, vietoj jo pastatytas modernus bei trafaretiškas „Iki“, o *načnyko* nebeliko arba jis persikėlė į man nežinomą vietą. Tačiau dar ir šiandien pasitaiko brutalumo apraiškų, pavyzdžiui, kartais suveikia gyvasis žadintuvas – ankstyvą rytą po langais vaikų žaidimų aikštelėje pasilipęs ant suoliuko pusnuogis vyras rusiškai įsivaizduojamam pašnekovui rėkia apie kosmosą ir planetų išsidėstymą.

Anksčiau dažnai sapnuodavau neegzistuojančias Panerių vietas. Kartais pabudęs eidavau patikrinti ir įsitikindavau, kad sapnas kūrė kitokį rajoną. Sapnuose erdvės prasitęsdavo, pripildydavo nebūtų namų, angarų, garažų, miškų plotų... Šios apgaulingai atpažįstamos vietos priversdavo abejoti savo atmintimi ir kelti klausimą: kiek man pažįstamas rajonas, kuriame pragyventa didžioji gyvenimo dalis. Paneriai, kaip ir kiti Vilniaus rajonai, kinta, įgauna naujų atspalvių, keičia kvėpavimo ritmą. Kai kurių vietų ar pastatų nebelieka arba erdvės tampa nebepanašios į savo ankstesnį būvį. Viliuosi, kad vaikystės erdvės dar sugrįš sapnuose ir bent ten bus galima po jas paklaidžioti.

Kaip atgimsta vilniečių samaningumas

Jurgita Ogulevičiūtė-Guehlke
Manto Judriaus nuotraukos

„Mums tik atrodo, kad žaliame mieste gyvename, bet prie tos žalumos nė neprisiliečiame. Rodos, ji sau, o mes sau“, – sertifikuota miško maudynių gidė ir tinklaraščio „Sielos giria“ autorė Ieva Pukelienė šiuos žodžius ištaria

Miško maudynės mieste dažnai vyksta Verkių regioniniame parke.

iš karčios patirties: vieną pavasarį nė nepastebėjo, kada ištirpo sniegas ir nužydėjo obelys.

Iš miestiečius tvirtai sugniaužusio uždarytų patalpų rato – namai, automobilis, biuras, namai – prieš kelerius metus teisininkė pradėjo veržtis sąmoningai. Arba *samaningai*, kaip

atidų sutelktą žvilgsnį į aplinką vadina pati. Tokių kaip leva, vėl siekiančių tapti sveikomis miesto KŪNO LAŠTELĖMIS, Vilniuje yra ir daugiau. Tik ji kol kas apsistojo Verkių parke, o kiti gidai miško maudynes vilniečiams rengia Sapieginėje, Belmonto draustinyje, Vingio, Pavilnių, Neries ir kituose regioniniuose parkuose.

Žalioji samaniningumo sostinė

Pusė žmonijos gyvena miestuose. Vos po ketvirčio amžiaus, spėjama, septyni iš dešimties pasaulio žmonių gyvens urbanistinėje aplinkoje ir tik dešimt procentų laiko praleis lauke. Pastarieji užatlantėje atlikti tyrimai rodo, kad amerikiečiai beveik 90 procentų laiko jau prabūna uždaroje patalpose. Mes, gyvenantys žaliojoje sostinėje, vis nusišypsoms sau į ūsą, nes tikime – gyvename sveikiau ir dar neatitrūkome nuo gamtos. Juk ji čia pat – medis po langu, upė už keliolikos minučių, o miesto parkai – vos už pusvalandžio kelio nuo namų. Ar tikrai naudojames šiuo žaliuoju lobiu, ar laikome save savaime sveikesniais, nes esame žalio miesto organizmo dalis?

„Kaip ląstelė gali būti sveika, jei ji yra uždaryta ir atitrūkusi nuo gamtos? – klausimu į klausimą atsako I. Pukelienė. – Žmogus vystėsi gamtoje ir tik paskutinį šimtmetį įvyko didžiulis šuolis. Genetiškai nesame prisitaikę būti vien „ofisuose“. Vieni bando grįžti į gamtą. Kitiems, kurie nejaučia tokio gyvenimo pasekmių, dar tinka „ofiso“ aplinka. Teks mums anksčiau ar vėliau atsigręžti į gamtą ir į ją sugrįžti.“

Ir ne todėl, kad šiaip pakeistume aplinką ar pailsintume ekranų nuvargintas akis. Jokia biuro erdvė, net pati jaukiausia, ergonomiškiausia ir žaliausia, neatstos trumpo pabuvimo paupyje po medžiu ar miške. Nes tik čia, evoliuciškai mums įprastoje žalioje aplinkoje,

mažėja aktyvumas hipokampo, arba riešuto dydžio smegenų dalies, atsakingos už daugelio mums svarbių dalykų, ypač baimės ir streso, reguliavimą.

Tai kaip nusileisti iš tos patogios, kondicinuojamos darbo ir gyvenimo erdvės į galbūt visai nepažįstamą, gyvą ir nenusipėjamą aplinką? Teisininkė I. Pukelienė iš stiklinių biuro džiuuglių išėjo ieškoti... samanų. Šios jai simbolizuoja kelią atgal į save, iš naujo atrandant erdves, kuriose jautėsi laiminga vaikystėje, bei veiklas, kurios nuramindavo paauglystėje ar džiuugindavo studijų metais.

Teisininkė I. Pukelienė iš stiklinių biuro džiuuglių išėjo ieškoti... samanų.

Kur tas miškas mieste, arba kaip „išsimaudyti“ ant asfalto

Vilniatė I. Pukelienė ėmė tikslingai sijoti prisiminimus. Jai patikdavo kapstyti žemę tėvams priklausančiame kolektyviniame sode, plaukioti baidarėmis, stovyklauti miške ar paežerėje. Visa, kas teikdavo džiuugsmo, siejosi su gamta. Vieno stovyklavimo metu ji išgirdo sąvoką „shinrin-yoku“ (japonų k. *miško maudynės*). Apie jas tuomet pasirodė knyga lietuvių kalba, bet ją perskaičius levai kilo daugybė klausimų, kaip tą teoriją perkelti į praktiką. Prasidėjus karantinui, teisininkė nuotoliniu būdu užsienyje baigė miško maudynių mokymus ir prieš trejus metus tapo sertifikuota gide.

Tačiau iki to ji ėjo palaipsniui, taip pataria daryti ir kitiems. „Vienas iš miško maudynių

pratimų yra pasirinkti stebėjimo ar, išvertus iš anglų kalbos „sit spot“, sėdėjimo vietą, ir nebūtina ten iškart praleisti dvi valandas. Galima pradėti nuo penkių minučių ir „išsimaudyti“ ne miške, o stebint vieną medį“, – paaiškina I. Pukelienė.

Ji prisimena ėmusi atidžiau žvelgti į aplinką važiuodama į darbą ir atgal. Tada susirado savo stebėjimo vietą miške prie upelio. „Man labiausiai patinka, kur yra medžių ir vandens. Susiliejusį žalios ir mėlynos zonų poveikis didesnis“, – atskleidė tinklaraščio „Sielos giria“ įkūrėja.

Netrukus ji patyrė pirmą netektį. Toje vietoje, kur ji mėgo „maudytis“, mišką iškirto, ir teko ieškoti naujos stebėjimo erdvės.

Iš vidinės sėklos dygsta saulėti šileliai, o gal gūdžios girios

Pirmiausia I. Pukelienė „išmaudė“ savo artimuosius ir draugus. Pernai gidė surengė keturis viešus grupinius susitikimus, o šiemet dalyviai kas mėnesį susitinka Verkiuose. Net triukšmingame miesto parke, anot levos, galima kelioms minutėms „atsijungti“, nurimti ir grįžti į kasdienybę pailsėjus.

Žmonės galėtų į miško maudynes ateiti lyg į sporto klubą.

„Rekomenduojama miške „maudytis“ kartą per savaitę. Streso hormono kortizolio lygis organizme tampa normalus ir toks išlieka apie savaitę. Ateityje siūlysiu susitikti vis dažniau ir toje pačioje vietoje – Verkių parke, kad žmonės galėtų į miško maudynes ateiti lyg į sporto

klubą“, – I. Pukelienė šį palyginimą aiškina taip: visi žinos, kur ir kada galima „maudyti“, tik kiekvienas rinksis, kaip tai daryti: su gidu, grupe ar vieni, kartą per savaitę ar rečiau.

Miško maudynių gidė I. Pukelienė itin pabrėžia grupės naudą. Pradžioje dalyviai sužino, kaip elgtis ir ką daryti miške, kartu jie jaučiasi saugiau, drąsiau ir, savo pačių nuostabai, išdrįsta su nepažįstamais dalytys pastebėjimais ir potyriais. Iš pradžių nedrąsiai, bet kaskart – giliau ir atviriau.

„Jau po pirmo karto žmonės suvokia, kam ta grupė reikalinga. Kai kurie pasidalija, kad nepastebėjo to, ką pamatė kiti dalyviai. – Gidė teigia, kad būryje miško maudynių dalyviams yra drąsiau gultis ant žemės, trinti lapelius ir juos uostyti. – „Jeigu ne grupė, – kaip vienas dalyvis pastebėjo, – tikrai nebūčiau tiek išstupėjęs ir žiūrėjęs į tuos skruzdėliukus.“ Juk tai atrodė nesąmonė – dvidešimt minučių stebėti skruzdėlyną!“

Verkiuose per miško maudynes gidė kviečia dalyvius klausytis miško garsų, bet parką dažnai užtvindo miesto užėsų. „Vieni klausosi miško ošimo, kiti tegirdi miestą ir taip susierzina, kad reikia juos drąsinti nekreipti dėmesio į tą garsą – tegul jis būna. Vėliau dalyviai rimsta, rimsta ir atkreipia dėmesį, kad miesto triukšmas taip nebeblaško“, – pasakoja Ieva ir prisimena nemalonią patirtį. Ji surado tinkamą vietą, kad su vienos įmonės darbuotojų grupe atvykę nurimtų ir pailsėtų, o ten vyko renginys su garsia muzika ir gėrimais.

„Stoviu ir galvoju, ką dabar darysiu? Patariu dalyviams koncentruotis į tai, ką kviečiu juos atlikti, o ne kas vyksta aplink. Po maudynių žmonės patys negalėjo patikėti, kad nurimo, o kartu buvę vaikai net užmigo. Kai nusi-

ramini, nebematai, kas vyksta aplinkui, tau tai netrukdo. Įrodėme, kad visi tie pratimai veikia“, – miško maudynių gidė I. Pukelienė šią patirtį apibūdina kaip tobuliausią. Prieš maždaug šešerius metus pradėjusi ieškoti ir atradusi laimingesnį kelią sau ir kitiems miško maudynių gidė I. Pukelienė toliau dirba teisininke, tik dabar visa jai tapo prasmingiau. „Žiūrint į ateitį, ši miško maudynių veikla turi daugiau įtakos žmonių emocinei gerovei nei dabartinis mano darbas. Mes rūpinamės ne-

kilnojamuoju turtu, kad žmonės būtų laimingi tuose pastatuose, bet laimė susideda ne vien iš keturių sienų. Man svarbu, kad žmogaus vidinės sienos būtų tiesios, kad jam būtų malonu gyventi.”

leva jau žino kaip. Ji įsitikinusi – kiekvienas gali pamatyti miško grožį, pamilti jį ir visą gamtą. Tik kartais tai pamiršta, bet „Sielos girios“ autorė tiki – yra kelias atgal. „Per miško maudynes pasodinu sėklą, o kada ji išdygs,

priklauso nuo kiekvieno dalyvio. Sielos giria reiškia, kad viduje, sieloje, įvyksta įmiškinimas. Kuo daugiau sėklų savyje turėsi ir puoselėsi, tuo didesnę mišką užauginsi. Kaip su savo siela susidraugausi, toks ir bus tavo miškas – tamsus ir gąsdinantis ar šviesus, su gyvūnais ar be jų, – atskleidžia I. Pukelienė. – Kaip įsimiškinsi, taip ir gyvensi, o kuo daugiau gamtos turėsi viduje, tuo imsi jos daugiau pastebėti ir aplinkoje.”

„Per miško maudynes pasodinu sėklą, o kada ji išdygs, priklausu nuo kiekvieno dalyvio.”

Obuoliniai desertai senajame ir naujajame Vilniuje

Anželika Laužikienė

Vytautės Ribokaitės nuotraukos

46

Eidamas nuo senamiesčio link Vilniaus autobusų ar geležinkelio stoties, ne vienas atkreipia dėmesį į Sodų gatvę, nors aplinkui vien namai, asfaltas ir šaligatviai. Dabar mes jau žinome, kad Vilniuje yra Misionierių ir Bernardinų sodai, tačiau kokie sodai, tie turtingi **MIESTO PILVAI**, slepiasi stoties kvartale?

Jei persikeltume į XIX amžiaus vidurį, pamatytume visiškai kitokį šio kvartalo vaizdą. Geležinkelis – dar nenuistatytas. Prie vieno svarbiausių į miestą vedančių kelių stovi Šv. Stepono bažnyčia. O aplink – sodai. Juzefo Strumilos sodai. Strumila (1774–1847) buvo vienas garsiausių XIX amžiaus sodininkų Lietuvoje, o jo knyga

„Šiaurės sodai“ – ano meto bestseleris. XIX amžiuje Vilnius – sodų miestas. Ypač jų daug buvo aplink dabartinę Vinco Kudirkos aikštę. Sodus turėjo rūmai (Hilzenų, Renne, Čapskių), vienuolynai (misionierių, vizitiečių, bazilijonų) bei profesionalūs sodininkai ir medelynų savininkai. Tad to meto vilniečiai šviežių vaisių galėjo įsigyti „iš ūkio – ant stalo“ būdu.

O kokie obuolių patiekalai galėję būti ant miestiečių stalų? Kas aprašė įdomiausius receptus? Skaitydami senąsias obuolių istorijas galite šį rudenį pasigaminti ką nors neišbandyto, ko niekas seniai negamino. Tik tokiems kulinariniams eksperimentams reikia daugiau patirties, nes jie buvo rašomi ir gerai suprantami to meto gospodinėms. Retai kada buvo tiksliai sveriamas, daug kas dedama iš akies, pagal skonį ir nuojautą.

Ragaujame obuolių tartą „Margo kočėlo“ kiemelyje. ►

Obuolys tešloje iš kepyklėlės Trakų gatvėje primena V. Zavadzkos desertus.

XIX amžiuje Vilnius – sodų miestas.

Pasakojimą pradėsiu nuo romantizmo laikotarpio didžiausio ir garsiausio Vilniaus kuchmistro Jano Szyttlerio (1778–1850). Jis išgarsėjo kaip geriausias tų laikų virėjas, dirbęs karaliaus Stanislovo Augusto Poniatovskio virtuvėje, ruošęs puotas imperatoriui Aleksandriui I ir Napoleonui Bonapartui. Kuchmistras buvo kviečiamas organizuoti diduomenės puotas, vestuves ir kitas šeimos šventes.

J. Szyttlerio gastrominė meistrystė galėjo būti ir užmiršta, jei ne jo idėja užrašyti receptus ir Vilniuje išleisti net devynias kulinarijos knygas. Patiekalai labai įdomūs, dalis – mums nebežinomi, o kiti – išlikę iki mūsų dienų: *zrazai*, *baum-*

kuchenas (šakotis), dilgėlių sriuba, *kindziukas*, lydeka šafrano padaže. Tinkantys dvarui ir karalių stalui. O dabar vis norime nors mažą dalelę pajusti, ką gi didikai anuomet gardaus valgė, tad pamėginkite pasigaminti, ką jis siūlo įdomaus iš obuolių (iš J. Szyttler „Skrętną gospodyni...“, 1846 m.):

Kaimiška obuolių sriuba

Reikia imti po tris sveikus geros veislės vynuinius obuolius žmogui. Kiekvieną obuolį supjaustyti į keturias dalis, sudėti į balintą indą ir, įpylus šiek tiek vandens, iškepti, kad taptų minkšti. Tai pakankamai greitai įvyks, jei obuoliai geros veislės, tad reikia būti kruopštiesiems, pasirenkant juos. Kai obuoliai jau bus minkšti, reikia juos pertrinti per sietą. Minkštimą padėti atskirai, o sėklas su žievelėmis virti atskirai, kad iš jų visą skonį,

kvapnumą paimtumėte. Pertrintą obuolių minkštimą sumaišyti su šviežia rūgščia grietine, praskiesti žievelių nuoviru, kad sriuba nebūtų nei per daug tiršta, nei per daug skysta. Pasaldinti smulkiu cukrumi, o sriubinėje, prieš patiekiant ant stalo, dar pabarstyti smulkiu cinamonu. Jei yra vyno, labai gerai įpilti taurę ar kiek daugiau jo į sriubą. Prie šios sriubos galima duoti baltos duonos skrebučių, tačiau geriausiai tinka obuolių *biškoktai*.

Obuolių *biškoktai*

Iškepti krosnyje obuolius, juos pertrinti per sietą, įmušti kelis kiaušinio baltymus, šaukštą cukraus ir išplakti iki standžių putų. Masę semti šaukštu, dėti ant popieriaus į skardą ir į nekarštą krosnį, kad lėtai sudžiūtų. Prieš patiekiant – *biškoktus* pabarstyti cukraus pudra su cinamonu. (Iš J. Szyttler „Kucharz dobrze usposobiony...“, T. II, 1830 m.)

Farširuoti obuoliai

Į išskaptuoto obuolio vidų sudėti masę, kuri pagaminta iš nuluptų ir susmulkintų obuolių, razinų, migdolų ir cukraus. Kepti krosnyje (kol suminkštės). Tiekti į stalą užpylus „Šodos“ padažu. O jis gaminamas iš 4 šaukštų cukraus, pusės butelio vyno, citrinos žievelės, 9 plaktų trynių. Viską reikia sumaišyti ir kaitinti neužverdant, kol padažas sutirštėja. (Iš J. Szyttler „Kucharz dobrze usposobiony...“, T. II, 1830 m.)

Kita vilnietė, Vincenta Zavadzka (1819–1894), buvo populiariausia XIX–XX amžiaus pradžios receptų knygų autorė Lietuvoje. Ji puikiai gali atstovauti vilnietiška gastronominei tradicijai. Jos knyga „Lietuvos virėja“ („Kucharka litewska“) pirmą kartą išleista Vilniuje 1858 metais ir perleista pakartotinai bene 20 kartų. Zavadzkių šeima gyveno Bernardinų skersgatvyje (dabar Bernardinų gatvė), susilaukė net šešeto vaikų. „Lietuvos virėja“ tapo neįtikėtinai populiari galbūt dėl to, kad šioje knygoje Vincenta

įdiegė naują: pradžioje recepto surašomi visi reikalingi maisto produktai ir jų kiekiai. Bet ir patys receptai labai įdomūs. Ir dabar, jei vartant senas gastronomines knygas randi kažkokį negirdėtą, nematytą patiekalą, tai dažniausiai jo receptą bus aprašiusi ponია Vincenta. Tad ką gi V. Zavadzka siūlo pasigaminti gardaus iš obuolių? Ji rekomenduoja pasidaryti obuolių putėsius, obuolinius zefyrus ir obuolių pudingą, verdamą garuose, pyragą su obuoliais „Šarlotė“ (V. Zavadzka „Lietuvos virėja“, versta 2009 m. iš 1938 m. „Kucharka litewska“):

Reikės:

100 g nesūdyto sviesto,
200 g cukraus,
2 kiaušinių,
2 šaukštų grietinėlės,
2–2,5 stiklinės miltų,
2–4 šaukštų džiovėsėlių,
8–10 obuolių,
cinamono,
pusės stikluo vyno,
pusės šaukšto sviesto.

Eiga:

Sviestą išsukti iki baltumo su cukrumi, tada įmušti kiaušinį, įdėti vieną trynį, du šaukštus tirštos grietinėlės ir tiek pat miltų, kad būtų galima minkyti. Iškočioti dviejų peilio geležčių storumo lakštą ir juo iškloti puodo dugną bei šonus, pabarstyti džiovėsėliais. Sudėti obuolius, paruoštus taip: nulupti, supjaustyti, sumaišyti su cukrumi ir cinamonu, užpilti vynu, pakaitinti ant didelės ugnies uždengus dangčiu, bet dažnai maišant, kad neprisviltų. Pridėjus taip paruoštų obuolių, vėl pabarstyti džiovėsėliais, viršų uždengti tešla, keliose vietose ją pradurti šakute, uždėti keletą gabalėlių sviesto ir dėti valandai į krosnį, prižiūrint, kad neperkeptų.

Dar V. Zavadzka aprašo obuolių tortą su džiovintais vaisiais, obuolius prancūziškoje tešloje (kapotoje tešloje įvynioti nulupti ir be sėklų

Miesto sodai. Vilniaus miesto planas, 1840 m. Ryszard Hubisz kolekcija (www.igrek.amzp.pl).

50

obuoliai) ir obuolinių prancūziškos tešlos *mozūrq*. Pastarieji buvo dažnas šventinis desertas, ypač mėgstamas per Velykas ir dvarų virtuvėse, nes jam pagaminti reikia daug laiko, kantrybės ir gerų produktų. *Mozūrėlius* savo atsiminimuose „Tolimi vaizdai“ mini ir signataro Jono Vileišio dukra Rita Vileišytė-Bagdonienė: „Ant stalo buvo krepšiai, pilni visų mėgstamų bandelių su lašinukais, taip pat įvairūs tortai ir metai iš metų tie patys plokšti pyragai, *mozūrėliais* vadinami: karališkas, migdolinis, šokoladinis ir iš įvairių džiovintų vaisių.“ Nors išlikusiuose Vilniaus kavinių meniu ir nerandame šito pyrago, bet greičiausiai jis turėjo ten būti.

V. Zavadzka aprašo obuolių tortą su džiovintais vaisiais, obuolius prancūziškoje tešloje.

Obuolinis prancūziškos tešlos *mozūras*

Reikės:

2 šaukštų grietinės,
1 trynio,
200 g nesūraus sviesto,
2 kiaušinių,
400 g miltų,
200 g cukraus,
10–12 obuolių,
1–1,5 stiklinės cukraus,
žiupsnelio cinamono.

Eiga:

Iš miltų su šaukštu grietinės, vienu tryniu ir trupučiu vandens išminkyti purią tešlą kaip pyragėliams. Iškočioti, uždėti nesūraus sviesto ir kočioti kaip prancūzišką tešlą. Iššepti skardą sviestu, dėti ant jos pusę iškočiotos tešlos ir iškepti. Supjaustytus obuolius išvirti su cukrumi ir cinamonu, atvėsinus sukrėsti ant iškeptos tešlos, uždengti antra dalimi tešlos, patepti kiaušinių plakiniu ir kepti karštoje krosnyje. Išėmus galima pabarstyti cukrumi.

Obuoliniai zefyrai

Šis desertas irgi reikalaujavo įgudimo ir laiko. Iškeptus obuolius reikėdavo pertrinti per sietą, sumaišyti su cukrumi ir kiaušinių baltymais bei pastačius ant ledo plakti su šluotele iki baltumo, kol išlaikys įbėstą šaukštą, ir tik tada sudėjus į popierines formeles iškepti nekarštoje krosnyje, palikti apdžiūti.

Ieškant obuolių desertų mieste

Obuolių pyragas

Kai norisi paprasto ir naujoviško derinio – galima jį rasti ragaujant desertų kūrėjų „Saldus kadras“ obuolių pyragą su kremu „Espresinėje“ Žvėryne.

Kur?

„Espresinė“, Vytauto g. 35

Obuolys tešloje

Jei išsikepti obuolių prancūziškoje tešloje pagal Zavadskos receptą nėra laiko, galima paragauti obuolio tešloje kepyklėlėje Senamiestyje.

Kur?

„Šviežios bandelės“,
Trakų g. 7

Obuolių tarta

Užsigeidėte „Šarlotkos“ ar obuolinio pyrago „Mozūras“? Obuolinės tartos labai panašaus skonio. Galima išmėginti obuolių tartą su sūria karamele – kvapai atvilios į kavinę-kepyklėlę su kiemeliu po kaštonais.

Kur?

„Margas kočėlas“,
Naugarduko g. 26

Šiuolaikiškas obuolių pyragas „Espresinėje“.

Istorijos po kojom

Maršrutą sudarė Andrius Pavelko

Vytautės Ribokaitės nuotraukos

52

Dažniausiai esame įpratę įvairius įvykius įamžinti atminimo lentelėse ar statyti skulptūras, paminklus. Visi šie objektai paprastai būna akių lygyje. Arba aukščiau, jei norime suteikti jiems daugiau didybės. Tačiau kartais menininkai ar architektai sugalvoja palikti atminimo ženklą ten, kur praeivis gali jo ir nepastebėti, – tiesiog ant grindinio. Dažnai užsisvajoję šiuos atminimo ženklus, tarsi kokius slaptus MIESTO APGAMĖLIUS, mes tiesiog praeiname. O kai kurie jų žymi tai, ko net ir pastebėję negalime suprasti. Tiesiog mums patiems reikės dar paieškoti informacijos.

Visą dvylikos stebuklų po kojomis maršrutą, kurio ilgis apie 3,5 kilometro, rasite Neakivaizdinisvilnius.lt ir nemokamoje programėlėje „Neakivaizdinis Vilnius“.

Plytelė „Obuoliukas“

S. Moniuškos skveras
54.682167, 25.280558

Originalios ir miestiečių pamėgtos šaligatvio plytelės – menininko Gitenio Umbraso firminis ženklas. Nesugalvojate, kur paskirti pasimatymą? Paskirkite jį Stanislovo Moniuškos skvere prie 2007 metais sukurtos plytelės „Obuoliukas“. Obuolio centre skulptorius pavaizdavo dvi širdis tikėdamasis, kad ši vieta taps dar populiariesne pasimatymų vieta. Obuolys taip pat yra aliuzija į Adomo ir levos pasimatymą rojuje – jų meilės legendą ir žmonijos gyvenimo Žemėje pradžią.

Mieste turėjo atsirasti dešimt mėgstamas ▶
pasimatymų vietas žyminčių plytelių.

Plytelė – tarpukario reliktas senamiesčio kieme.

Pėdos Katedros aikštėje kartais pagauna debesis.

T. Szopos ir K. Zimmermano plytelės

Labdarių g. 3 kiemas
54.684870, 25.280333

XIX amžiaus pabaigoje – XX amžiaus pradžioje Vilniuje statyba ir architektūra tapo pelningu verslu. Pirmąją privačią statybos kontorą 1884 metais įsteigė J. Januszewskis, 1901 metais W. Stypułkowskis kartu su A. Kleinu įkūrė Vilniaus statybos biurą, 1908 metais T. Rostworowski kartu su

techniku K. Zimmermannu – architektūros dirbtuves. Po kurio laiko šešiasdešimtmetį T. Rostworowskį pakeitė daug jaunesnis inžinierius Teofilis Szopa. Taip susikūrė bene pati pajėgiausia tarpukario statybos įmonė Vilniuje, stačiusi ir Trijų Kryžių paminklą, ir lenkų bunkeriais vadinamus Vilniaus gynybos žiedo įtvirtinimus.

Šį duetą menantį tarpukario reliką galima aptikti Vilniaus ir Labdarių gatvių kieme. Tai šaligatvio plytelės, ant kurių matyti užrašai „T. Szopa, K. Zimmerman, Wilno“.

Baltijos kelio dalyvio pėdos

Tarp Katedros ir varpinės
54.685809, 25.286587

2013 metais minint Talino, Rygos ir Vilniaus miestų bendradarbiavimo 20-metį, Katedros aikštėje šių miestų merai įmontavo menininko Gitenio Umbraso sukurtą atminimo plytelę. Joje įspaustos simbolinio Baltijos kelio dalyvio pėdos. Tokios pat plytelės padovotos Rygai ir Talinui – jas taip pat galite rasti centrinėse šių sostinių vietose.

Plytelė ateinančioms kartoms primins apie trijų Baltijos šalių vienybę ir laisvės troškimą.

Tau kryžius

Maironio g. 6
54.683044, 25.293197

Atsistoję priešais Šv. Pranciškaus Asyžiečio bažnyčios vartus pažvelkite į grindinį. Ar pastebėjote jame T (gr. *Tau*) raidę? Šis simbolis dar vadinamas Tau kryžius. Jis buvo mėgstamas šv. Pranciškaus Asyžiečio ir naudojamas kaip parašas. Ištiesęs į šonus rankas Pranciškus broliams kartodavo, kad jų vienuoliškas abitas yra kaip Tau kryžius. Ilgainiui šis ženklas tapo visuotinai priimtu pranciškonų simboliu. Taigi, pamatę tokį kryžių prie bažnyčios vartų dabar jau žinosite, kad stovite prie pranciškonų maldos namų.

Tau kryžius – pranciškonų simbolis.

SALVE

Pilies g. 40

54.681440, 25.289401

Užėjus pro vartelius į Šlapelių namų kiemėlį mus pasitinka instaliacija grindinyje. SALVE lotyniškai reiškia pasveikinimą. Tokiu pasveikinimu senovėje dekoruodavo namų slenksčius.

2020 metais planuota, kad muziejus 140-ąsias Marijos Šlapelienės gimimo metines pasitiks festivaliu „SALVE!“. Ta proga muziejaus kieme buvo pristatyta instaliacija grindinyje.

Šis festivalis – tai kasmetė kūrybinių iniciatyvų platforma, jungianti profesionalius nepriklausomus menininkus (kuriančius teatro, muzikos, šokio, vizualaus meno srityse). Pačiame pavadinime-akronime SALVE užkoduotas festivalio devizas: Su[si]kurk Artistiškai Laisvą Vilniaus Erdvę!

Halės turgaus pašonėje – miesto sienos likučiai.

Miesto sienos vieta

Ukrainos skveras, šalia Pylimo g. 56

54.674281, 25.285820

Ukrainos skvero pabaigoje, beveik priėjus Bazilijonų gatvę, grindinyje akmenimis pažymėta buvusios Vilniaus gynybinės sienos vieta.

Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro įsakymu Vilniaus gynybinė siena pradėta mūryti 1503 metais, baigta – 1522 metais. Ji juosė dabartinę senamiesčio teritoriją, buvo apie trijų kilometrų ilgio. XIX amžiaus pradžioje siena nugriauta, išliko pavieniai jos fragmentai.

Kas vyksta Vilniaus galvoje?

Agnė Šimkūnaitė, Vilniaus muziejus

88

Galva gali būti pilna ramių minčių, tačiau kartais mintys ima klaidinti, erzinti, kelti sumaištį, gal net bauginti. Pasitaiko reiškinių, kurių nepajėgiame paaiškinti. O kartais tiesiog nesistengiame suprasti, galbūt pritrūkstame empatijos. Tokiais atvejais esame linkę nesigilinti ir susikuriame savo paaiškinimus, tiksliau – mitus, legendas ir stereotipus. Vilniaus muziejaus paroda „Nepatogus Vilnius“ kviečia atsigręžti į miesto gyventojus, kurių beveik nepažįstame, todėl dažnai vengiame, kartais net bijome. Ir pabandyti suprasti, kokios mintys verda **MIESTO GALVOJE**.

Dešimties išgalvotų personažų gyvenimo istorijos atveria temas, iš pirmo žvilgsnio nederančias idealiame mieste. Žvilgsnis į praeitį atskleidžia, kad su tam tikrais iššūkiais miestiečiai susiduria nuo labai senų laikų ir kai kuriuos dalykus itin sunku pakeisti.

Šios parodos idėja gimė pernai, švenčiant sostinės 700 metų jubiliejų. Tąkart prisiminėme tik gražiausius, geriausius, smagiausius Vilniaus bruožus, o jubiliejiniais metams pasibaigus, įdomu pastebėti tuos sostinės gyvenimo aspektus, kurių per gimtadienius neminime. Pamankštinti empatišką žvilgsnį, atsikratyti išankstinių nuostatų, net ir nepatogų miestą priimti kaip savą.

Ewa – muziejaus sugalvota personažė, atstovaujanti epidemijoms. G. Grigėnaitės nuotr.

Svarbiu šios parodos atspirties tašku tapo kasmet Lietuvos socialinių mokslų centro atliekamas visuomenės nuostatų tyrimas. Ši reprezentatyvi apklausa parodo Lietuvos gyventojų požiūrį į socialines grupes. Pernai į klausimą „Su kuo iš išvardytų žmonių grupių nenorėtumėte gyventi kaimynystėje?“ dauguma respondentų atsakė, kad nenorėtų gyventi šalia asmenų su psichikos sveikatos sutrikimais, antroje vietoje nepageidaujamų kaimynų sąraše atsidūrė homoseksualūs asmenys, toliau išsirikiavo musulmonai, migrantai iš Rusijos, kitas religijas išpažįstantieji bei asmenys, nemokantys lietuvių kalbos. Įdomu tai, kad didmiesčiuose gyvenančių žmonių atsakymai tik nežymiai skyrėsi nuo visos Lietuvos gyventojų. Pamačius šio tyrimo rezultatus, į galvą ėmė lįsti klausimai: kodėl mes nenorime gyventi šalia šių žmonių? Kodėl

taip lengvai nurašome žmones, kurių beveik nepažįstame? „Mes“ šiuo atveju yra Vilniaus ir Lietuvos gyventojų dauguma.

Štai kodėl kviečiame į tikras ir menamas baimes pažvelgti iš arčiau.

Pirmoje vietoje negeidžiamiausių kaimynų sąraše – žmonės, turintys psichikos sveikatos sutrikimų. Psichikos sveikatos ligos, anksčiau vadintos nervų ligomis, visuomet buvo gausiai apipintos mitais. Iki XIX amžiaus pabaigos melancholija ir manija buvo bene dažniausios psichikos sutrikimų turinčių žmonių diagnozės. Melancholija laikyta negalavimu, kai žmogaus kūne susikaupia per daug juodosios tulžies ir sutrinka keturių organizmo skysčių (gleivių, kraujo, geltonosios ir juodosios tulžies)

pusiausvyra. Manyta, kad maniją sukelia per didelis geltonosios tulžies kiekis. Lengvesni psichikos sutrikimai gydyti ligonį panardinant į šaltą vandenį, laisvinamaisiais, dėlėmis arba keičiant gyvenimo būdą. Sunkesnėms negalioms gydyti buvo taikomi metodai, kurie vėliau pripažinti ne tik neefektyviais, bet ir pavojingais. Tarp jų – trepanacija, nedidelės ertmės kaukolėje atvėrimas (per ją turėjo pasišalinti demonai) ir kraujo nuleidimas.

Efektyvių psichikos sutrikimų simptomų valdymo būdų neturėta, todėl daugelis juos patiriančių žmonių XVII–XIX amžiuje būdavo tiesiog uždaromi specialiose įstaigose. Senajame Vilniuje psichikos sutrikimai buvo gydomi bonifratrų vienuolyne (tarp dab. L. Gucevičiaus ir Liejyklos gatvių), Šv. Jokūbo

(dab. kvartalas tarp Vasario 16-osios, A. Goštauto, J. Tumo-Vaižganto ir Lukiškių gatvių) ir Žydų (dab. Ligoninės g. 3) ligoninėse.

Senajame Vilniuje psichikos sutrikimai buvo gydomi bonifratrų vienuolyne.

Sunku patikėti, tačiau XVI–XIX amžiuje sunkia viso organizmo ir psichikos liga laikytas ir kaltūnas, kurį šiandieną vadintume tiesiog neiššukuojamu, nešvarių plaukų gumulu arba dredais, atsiradusiais dėl antisanitarinių sąlygų. Manyta, kad kaltūnas gali pasireikšti nervų

Vilniaus klubo „Amsterdamas“ skrajutės 1993–1995 m. G. Grigėnaitės nuotr.

Klubo „Amsterdamas“ skrajutės, 1993 m. gruodis–1995 m. gruodis. Lėkėnų fotografavimas.

ir sąnarių negalavimais, opomis, skausmais, nemiga, isterija ir daugybe kitų simptomų. Kaltūnas buvo tyrinėjamas visoje Europoje, tačiau Abiejų Tautų Respublikos žemėse ši „liga“ buvo ypač paplitusi. Josephas Frankas atsiminimuose vadino jį Lenkijos ir kaimyninių šalių rykšte. Įdomu, kad pats kaltūnas buvo laikomas jau pažengusios kaltūno ligos simptomu. Manyta, kad susivėlus kaltūnui ligoniams palengvėja, todėl kaltūno nebuvo galima nukirpti, ypač *nesubrendusio!*

1932 metais Lenkijoje, kuriai tuo metu priklausė ir Vilnius, buvo dekriminalizuotas homoseksualumas.

Antroje vietoje nepageidaujamų kaimynų sąraše atsidūrė LGBT+ bendruomenės nariai, apie kuriuos iki šiol tikra mitų ir stereotipų raizgalynė. Parodoje pasakojimas prasideda tarpukariu, kai 1932 metais Lenkijoje, kuriai tuo metu priklausė ir Vilnius, buvo dekriminalizuotas homoseksualumas. Tai leido spaudoje diskutuoti apie seksualines mažumas, o kultūroje ir mene atsirado homoerotinių temų. Spektaklis „Mergaitės su uniformomis“, pastatytas pagal žymios vokiečių ir vengrų rašytojos lesbietės Christos Winsloe pjesę, pasakojo nelaimingą mokinės ir mokytojos meilės istoriją. Spektaklis buvo labai populiarius, nors laikraščiuose ir kritikuotas dėl scenoje rodomos moterų meilės. Šį spektaklį galėjo išvysti ir vilniečiai, jis buvo rodomas Miesto teatre (dab. Senasis teatras).

Situacija pasikeitė Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą. 1961 metais įtvirtintas vadinama-

sis Stalino Baudžiamasis kodeksas, kuris už homoseksualius santykius tarp vyrų numatė nuo trejų iki penkerių metų laisvės atėmimo bausmę. Homoseksualius vyrų santykius kriminalizavęs 122 straipsnis Lietuvoje nustojo galioti tik atgavus nepriklausomybę, 1993 metais. KGB aktyviai naudojo šiuo Baudžiamojo kodekso straipsniu persekiodama, šantažuodama ir verbuodama homoseksualius vyrus. Tikras ar tariamas vyriškio homoseksualumas buvo puikus kompromatas siekiant diskredituoti žmogų, su juo susidoroti. Apskritai homoseksualumas buvo ne tik kriminalizuotas, jis taip pat buvo laikomas psichikos sutrikimu ir amoraliu elgesiu. Nebuvo žodžių, kuriais homoseksualumą būtų galima įvardyti pozityviai. Žodis „gėjus“ Lietuvą pasiekė tik po Nepriklausomybės atkūrimo, o iki tol vartoti žodžiai glaudžiai siejosi su medikalizuotu, patologizuojančiu požiūriu.

Nepageidaujamų kaimynų sąraše taip pat atsidūrė ir kitos odos spalvos asmenys. Ir nors mitai tirpsta, ankstesnę situaciją iškalbingai iliustruoja vienas iš parodos eksponatų – citata ant sienos. „Daugiau trijų juodaodžių krepšininkų komandoje negali būti [...]. Mūsų komandoje atsirado keturi juodaodžiai, jie susibūrė į gaują. Negalima. Maksimaliai gali būti tik du juodaodžiai žaidėjai,“ – 2016 metais interviu teigė Gedvydas Vainauskas, buvęs Vilniaus „Lietuvos ryto“ (dab. Vilniaus „Rytas“) klubo vadovas. Puiki keistų mitų apie atvykėlius, kuriuos dažnai nenoromis įsileidžiame į savo būrį, iliustracija.

Parodydami nepatogų Vilnių kviečiame diskutuoti: iš kur kyla nemaloni mūsų reakcija į miesto reiškinius ar kitokius jo gyventojus? O gal nepatogus miestas yra žmonėms, kurie kartais nematomi kaip jo dalis?

PULSAS

MENAI

Rugsėjo 5–8 d.

Vilniaus galerijų savaitgalis

Jvairios Vilniaus galerijos

Vieno kūrinio galerijos „apiece“ kuratorių komanda pakvietė kitas Vilniaus galerijas susikeisti erdvėmis ir sukurti neįprastą šiuolaikinio meno žemėlapi. Eime?

www.vilniausgalerijusavaitgalis.lt

Natalia Janula, „Piknikas“. Vytauto Narkevičiaus nuotr.

Rugsėjo 6–gruodžio 31 d.

15-oji Baltijos trienalė

Šiuolaikinio meno centras, Vokiečių g. 3

„Ta pati diena“ – šia paroda trienalė atidaroma ŠMC erdvėse, tai vienas pirmųjų renginių atnaujintame senamiesčio pastate.

www.cac.lt

Spektaklis „Lustopia“. Sophios Ebner nuotr. ►

Rugsėjo 7 d.

Japonų kultūros festivalis „Bon Odori“

Istorijų namai, Kosčiuškos g. 3

Tradiciniai linksmi japonų *Bon odori* šokiai Neries pakrantėje, dirbtuvės, japonų virtuvės maistas – visus pojūčius įtraukiantis festivalis!

www.azijosmenucentras.lt

Spalio 4–6 d.

Tarptautinė šiuolaikinio meno mugė „Art Vilnius“

Parodų ir kongresų centras „Litexpo“, Laisvės pr. 5

Jubiliejinės, 15-osios, meno mugės tema „Šiaurės Europa“ – joje dalyvaus 67 šiuolaikinio meno galerijos.

www.artvilnius.com

Rugsėjo 25–spalio 13 d.

Vilniaus tarptautinis teatro festivalis „Sirenos“

Jvairios Vilniaus teatrų erdvės

Sirenos ir gelbėja, ir pražudo, bet teatro visuo-menei jų reikia, pavyzdžiui, pamatyti NV kalbintų „Low Air“ šokėjų premjerinį spektaklį „Lustopia“!

www.sirenos.lt

MIESTO MUZIKA

Rugsėjo 7 d.

Vilniaus kariljono festivalis

Šv. apaštalo Pilypo ir Jokūbo bažnyčia,
Vasario 16-osios g. 11

Toru Takao koncertas ir Jurgio Pauliuko meninė
šviesų instaliacija sukurs elegantišką vakarą.

www.vilniauskarilionas.lt

Rugsėjo 12–14 d.

LOFTAS fest

Menų fabrikas LOFTAS, Švitrigailos g. 29

Rugsėjį gyvenimas grįžta į miestą – metas nerti į
vienintelį miesto muzikos festivalį Baltijos šalyse
su gatvės menu, maistu, diskusijomis.

www.loftas.lt

Spalio 16–20 d.

„Vilnius Jazz“

Įvairios Vilniaus vietos

Seniausias kasmetinis miesto džiaz festivalis –
ir vėl susitiksime klausytis šiuolaikinio džiaz!

www.vilniusfestivals.lt

MUGĖ

Rugsėjo 13–15 d.

Tautų mugė

Gedimino prospektas

Gerai rudens nuotaikai – įvairiausių tautų piliečiai
ir jų bendrijos pristato savo amatus, patiekalus.

www.tautumuge.lt

PAŽINK MIESTĄ

Spalio 12–13 d.

Festivalis „Mechanizmai“

Miesto infrastruktūros įmonės

Jau ketvirtus metus vykstantis festivalis kviečia
gyvai pamatyti, kaip į jūsų namus atkeliauja
šiluma, vanduo, elektra, kaip vykdomas paprastai
nematomas kasdienis miesto darbas.

www.neakivaizdinisvilnius.lt

Vilniaus termofikacinė elektrinė. Sauliaus Žiūros nuotr.

KINAS

Spalio 8–27 d.

Festivalis „Nepatogus kinas“

Vilniaus kino teatrai, bibliotekos

Gal jūsų mylimuosius po mirties pakeis dirbtinis
intelektas, o *skrolinimo* nualintos smegenys
negebės suprasti jausmų – štai tokius
nepatogius klausimus kelia festivalis.

www.nepatoguskinas.lt

Planetariumas atsinaujina. Irmanto Gelūno nuotr.

PREMJERA

Spalis

Vilniaus universiteto Metodinio STEAM ugdymo centro atidarymas

Planetariumas, Konstitucijos pr. 12a

Atsinaujinęs planetariumas tampa STEAM centru ir kviečia miestiečius pamatyti erdves, kurias aprašėme šio numerio NV puslapiuose.

www.steamlt.lt

PARODOS

Rugsėjo 10 d.

Ekskursija parodoje „Gražuolės, pamėklės ir samurajai“

Nacionalinė dailės galerija, Konstitucijos pr. 22

Istorinė-panoraminė paroda apie Japonijos XVII–XIX amžiaus popkultūros įtaką šiuolaikinių Japonijos kūrėjų vaizduotei – ekskursija su parodos kuratoriumi dr. Arūnu Gelūnu.

www.ndg.lt

Rugsėjo 14 d.

„Automobilių spalvos ir dizainas“

Automuziejus, Dariaus ir Girėno g. 2

Europos paveldo dienų proga – renginys, kuriame sužinosite, kaip spalvos tapo automobilio tapatybės dalimi ir kuo riedėjo lietuviai nuo XIX amžiaus.

www.automuziejus.lt

Iki rugsėjo 15 d.

„Nuo pasaulio sukūrimo iki apokalipsės“

Valdovų rūmai, Katedros a. 4

Išskirtinės graviūros iš 1935 metais duris atvėrusio Lenkijos mokslų ir menų akademijos bibliotekos Grafikos kabineto kolekcijos.

www.valdovurumai.lt

Spalio 6 ir lapkričio 3 d.

Ekskursija po parodą „Lozoraičių Lietuva“

Signatarų namai, Pilies g. 26

Trijų Lozoraičių šeimos kartų gyvenimai daugiau nei šimtą metų pynėsi su valstybės gyvenimu, tad keliaukite su muziejaus istorikais per juos!

www.lnm.lt

Iki spalio 3 d.

„Patogūs gyventi miestai“

Vilniaus savivaldybė, Konstitucijos pr. 3

Kopenhaga su virtualios realybės akiniais, danų urbanisto ir knygos „Miestai žmonėms“ autoriaus Jano Gehlo idėjos – pamatykite, kaip jos auga miestuose!

www.vilnius.lt

Iki lapkričio 24 d.

„Archimedas ir jo laikas“

Energetikos ir technikos muziejus, Rinktinės g. 2

Archimedo išradimai vieši Vilniuje: iš Atėnų atkeliavo 350 senovės išradimų kopijų!

www.etm.lt

Visą rudenį

„Nepatogus Vilnius“

Vilniaus muziejus, Vokiečių g. 6

Dešimt personažų – įkūnijančių nuo epidemijų iki priklausomybių – pasakoja apie miestą, kurio paprastai nematome.

www.vilnius.lt

SKONIAI

Lapkričio 4–10 d.

Lietuvos gastronomijos savaitė

Vilniaus restoranai

Atrasti modernius Vilniaus skonius ir rinkti „Gastronomijos savaitės žvaigždę“ – argi ne puikus užsiėmimas GASTROLiuotojams?

www.vilniusevents.lt

SU VAIKAIS

Spalio 25–26 d.

Naktis muziejuje

MO muziejus, Pylimo g. 17

Jeigu jūsų vaikai svajoja pamatyti, kaip naktį atrodo muziejus, – ruoškite miegmaišius, pižamas ir skubėkite į meno nuotykių!

www.mo.lt

Lapkričio 16–17d.

„Vaikų knygų sala“

Menų spaustuvė, Šiltadaržio g. 6

Skaitymo nuotykių literatūros festivalio dalyviams su Katalonijos rašytojais.

www.vaikuknygusala.lt

KNYGOS

Rugsėjo 25–26 d.

„Open Books“

Rudeninis literatūros festivalis „Kaip skaitome besikeičiantį pasaulį?“, pilnas lietuvių ir užsienio rašytojų, redaktorių diskusijų, pristatymų.

www.openbooks.lt

ŠOKIS

Lapkričio 14–17 d.

„Urban Essentials“

Lukiškių kalėjimas 2.0, Lukiškių skg. 6

Hiphopo kultūra, breikas virina miesto kraują, tad susitinkame Tarptautiniame gatvės šokio festivalyje stebėti šokio kovų!

www.lowair.lt

Daugiau

www.vilnius-events.lt

Atraskite patys

Turizmo dienos renginius!

www.neakivaizdinisvilnius.lt

MIESTO KŪNAS

**Buvęs Vilniaus
mėsos kombinatas** •
(p. 36)

• **Senojo kelio
į Kauną
grindinys**
(p. 39)

**Verkių regioninis
parkas** •
(p. 41)

• **Sodų gatvė**
(p. 46)

• **„Margas
kočėlas“**
(p. 46)

• **Plytelė
„Obuoliukas“**
(p. 52)

• **SALVE Šlapelių
namų kiemelyje**
(p. 56)

• **Bonifratų
vienuolynas**
(p. 60)

• **Galerija
„apiece“**
(p. 62)

• **Mitochondrijos**
(p. 66)

**Neakivaizdinis
VILNIUS**

neakivaizdinisvilnius.lt
Neakivaizdinisvilnius
neakivaizdinis_vilnius

Mobiliąją programėlę
„Neakivaizdinis Vilnius“
galima atsisiųsti

Leidinyas apie mažiau atrastas Vilniaus erdves ir asmenybes.

LEIDĖJAS Vilniaus miesto savivaldybės administracijos
Užsienio ryšių ir turizmo skyrius

TEKSTŲ AUTORIAI: Gabija Stašinskaitė, Virginija Sližauskaitė, Aurelija Plėkė,
Rugilė Audenienė, Viktorija Svetikė, Ginta Gaivenytė, Simonas Bernotas,
Jurgita Ogulevičiūtė-Guehlke, Anželika Laužikienė, Andrius Pavelko,
Agnė Šimkūnaitė

VIRŠĖLIS: Vidos Jonušytės nuotr.

TURINYS: AUKSO ŽUVYS

TURINIO REDAKTORĖ Rugilė Audenienė

DIZAINAS: RŪT

MAKETAS: Vilma Černiauskaitė

KALBOS REDAKTORĖ *Ne atbula ranka*

TIRAŽAS 8 000 egz. (platinamas nemokamai)

ISSN 2669-025X

Žurnalas
atspausdintas ant
FSC sertifikuoto
popieriaus.

